

Édes Anyanyelvünk

2018. SZEPTEMBER

40. ÉVF. 4. SZÁM

Tornai Gyula:
A kis maharadzsa

A TARTALOMBÓL:

Egy „trianoni könny”
Beszélgetés Bogdán Zsolttal

Lengyel Klára:
Lévén

Horváth László:
Menedékes

Ludányi Zsófia:
Megán hercegné

Kabán Annamária, Mózes Huba:
Búcsú Kányádi Sándortól

Nemolvasás, nembeszélgetés, nemírás
Beszélgetés Hanthy Kingával

„Az író nem önmagának ír”
Sántha Attilát kérdezi
Mészáros Márton

Blankó Miklós és Mayer Péter:
Gondolatok a netnyelvről

Grétsy László:
Halmai Tamás
korrektorglosszái

És: fejtörő, keresztrejtvény,
új könyvek

É
A

Köszöntjük az olvasót!

Aligha volt valaha, vagy talán csak a nyelvújítás korában volt olyan őszinte, alapos, lelkes érdeklődés a magyar nyelv, és anyanyelvünk sorsa, ügyei iránt, mint amilyen ma lépten-nyomon találkozunk. [...] Nyelvűvelésünk az elmúlt években, évtizedekben biztató eredményeket ért el. De éppen e legfőbb feladatának megvalósításához szinte csak az első lépéseket tette meg: több próbálkozás ellenére lényegében nem tudott túljutni régi, meglehetősen szűk keretein. Ennek egyik – talán legfőbb – oka a célravezető közvetítő eszköz hiánya volt: olyan folyóiraté, amely valóban a legégetőbb kérdésekkel, a mindennapi élet legfontosabb nyelvhasználati problémáival foglalkozik, mégpedig úgy,

40 éve

hogy ne csak a szakemberek kis rétege értse, hanem a nyelv dolgai iránt érdeklődők száz- és százai. Olyan folyóiraté, amely éber szemmel-füllel figyeli nyelvünk állapotát s a mindennapi élet nyelvi megnyilvánulásait, örömdet és riasztó jeleit, jelzéseit; azonnal lecsap az észlelt hibákra, követhető gyakorlati tanácsot ad minden kétes esetben, mégpedig egyszerű, sőt vonzó formában. De nemcsak a hibákat pécézi ki, hanem megmutatja a nyelv szépségeit is, kiváló íróink, költőink műveinek nyelvi elemzésével példát ad a nyelv művészi fölhasználására.

Lőrincze Lajos

(Édes Anyanyelvünk, I. évf., 1. szám, 1979. január–március)

Tornai Gyula (1861, Görgő – 1928, Budapest) festőművész, a 19. századi magyar orientalista festészet legismertebb képviselője, aki utazó és gyűjtő is volt egyben.

Benczúr Gyula mesteriskolájában tanult, művészi tanulmányainak főbb állomásai: Bécs, München, Budapest. Nagy hatással volt rá a bécsi Hans Makart, aki az 1870–80-as években az egyik legkedveltebb festőnek számított Európában.

Keleti tárgyú képei már Tornai életében is nagyon keresettek voltak. Első ilyen kompozícióit Észak-Afrika, ezen belül Marokkó ihlette. Az 1890-es évektől kezdve mind gyakrabban tűntek fel az arab világot ábrázoló képei a kiállítótermekben. Kiállításain festményei és az utazásai során gyűjtött tárgyai együtt szerepeltek. 1904-ben Marokkóban, Tuniszban, Algírban tett utazásai során festett képeit és egzotikus tárgyait pillanatok alatt megvásárolták az akkori gyűjtők. 1905 és 1909 között csaknem négy esztendő töltött Indiában és Japánban. 1907-től legújabb képeiből vándorkiállítást rendezett, amely London után Párizsban és Németország több városában is óriási sikert aratott.

Festészete, annak művészettörténeti megítélése már munkássága idején is vita tárgya volt, de a gyűjtők körében népszerűsége ma is töretlen. Több művét őrzi a Magyar Nemzeti Galéria.

TARTALOM

Egy „trianoni könny”.

Bogdán Zsolttal találkozott Balázs Géza 3

Lengyel Klára: Léven 4

Balázs Géza: Miért érdekes?

Az állatok „beszéde” (1) 5

Büky László: Leaotungi és más emberké 6

Kemény Gábor: Új szavakat tanulok.

Blog, vlog – Sitcom – Elhíresült 7

Horváth László: Menedékes. 8

Elek Lenke: Angol–magyar szótár, felnőtteknek .. 8

Ludányi Zsófia: Megán hercegné 9

Victor András: Tegezés kontra magázás 9

Buvári Márta: Szállak. 10

Reményfy László: Sziszifuszi munka 10

Kabán Annamária: Emlékezés Kányádi Sándorra, a magyar vers utazó nagykövetére 11

Mózes Huba: Valaki jár a fák hegyén.

Kányádi Sándor verse 11

Sólyom Réka: Szóalkotás elvonással:

munkamegbeszél és más ilyenek 12

Nemolvasás, nembeszélgetés, nemírás.

Hanthy Kingával beszélget Balázs Géza 13

Zimányi Árpád: Kis közlekedéstörténet

a velocipéd-től a légdeszkáig 14

„Az író nem önmagának ír”.

Sántha Attilát kérdezi Mészáros Márton 15

Svindt Veronika: Az irónia mint nyelvhasználati

jelenség a pragmatika szemszögéből 16

Blankó Miklós és Mayer Péter: Szó szót követ.

Gondolatok a netnyelvről 17

Grétsy László: Halmai Tamás korrektorglosszái. .. 18

Sz. Tóth Gyula: Védvárunk az anyanyelv,

van kiút 19

Kemény Gábor: Egész világhoz lángbeszédül ... 19

Hírek, tudósítások 20–21

Pontozó 22

Keresztretjtvény. 23

Új szavak, kifejezések (101.) 23

Minya Károly (összeáll.): www.manyszi.hu 24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, szeptemberben és novemberben. Szakmai támogatók:

Magyar Nyelvtudományi Társaság,
MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Bizottság,
Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség:

Balázs Géza balazs.geza@gmail.com,

Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,

Bobák-Hajdu Tímea (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Grétsy László, Heltainé

Nagy Erzsébet, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu

(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.).

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél.

E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Fax: 303-3440

Információ, reklamáció: 06 80 444-444

További terjesztő: Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai

a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.

Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulónak, nyugdíjasok-

nak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:

Anyanyelvápolók Szövetsége,

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását

az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális
Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia

segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)

ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.

Nyomás: mondAT Kft.

Egy „trianoni könny”

Bogdán Zsolttal, a Kolozsvári Állami Magyar Színház színészevel találkozott Balázs Géza

A kép forrása: Kolozsvári Állami Magyar Színház

Névjegy. Bogdán Zoltán 1990 és 1994 között a Marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolán tanult. 1994. szeptember 1-jétől a Kolozsvári Állami Magyar Színház társulatának tagja. Felesége Csutak Réka színésznő, két gyermekük van.

Ezt a beszélgetést Bogdán Zsolttal közösen kezdeményeztük. Néhány éve megnéztem a színház Ibsen-előadását, a Hedda Gablert.

Másnap az utcán megszólított a színész, Bogdán Zoltán, megkérdezte, hogy tetszett. Csak habogtam valamit, hiszen nem a színészek szokták megszólítani a nézőt, hanem fordítva. Akkor elhatároztam, hogy egyszer folytatjuk a beszélgetést. De megfélekeztem róla. 2017 nyarán a győri Kazinczy-táborban a színész fia szólított meg. Ekkor már nem volt mentség: 2018. május 23-án a kolozsvári színház büféjében beszélünk meg találkozót Bogdán Zsolttal. Nagyvárad és kolozsvári hallgatóim lelkemre kötötték, mondjam meg neki, hogy őt tartják „a legszebben beszélő erdélyi színésznek”, Dsida-estjére Zilahon máig emlékeznek...

A Dsida Jenő-esttel járjuk Erdélyt, a szórványokat. 50–60 előadásunk volt, többek között Zilahon is. A műsort Szugyiczky István állította össze. Édesanyámtól tanultam verset mondani, ő mondott a legszebben verset, pedig nem volt színész. Versmondásban talán Jancsó Adrienne a legjobb. Vagy Jordán Tamás, Mácsai Pál, Máté Gábor... Én talán úgy mondok verset, mint Jordán. Nyilván arra kell törekedni, amit a szerző akar elmondani. Ha a verset értem, ha tiszta bennem, akkor meg tudom szólaltatni, akkor átmeleg. Kutyasétáltatás közben verset mondok. Olykor rám köszönnek, talán furcsán is néznek rám. A hangért, a megszólaltatott versért felelősséget kell vállalni, a hangnak fényesnek kell lennie, úgy kell tükröznie a vers mélységét. Mesélni is nagyon szeretek. 2006 augusztusától 2007 októberéig mesélőblogot írtam. A blogra a Kolozsvári Rádió Cifra Palota című gyermekműsorában előadott mesék hanganyagát töltöttem fel egy rövid előszóval.

Hogy a versmondásnak milyen ereje lehet, hadd mondjak el egy példát. Egyszer egy kulturális olimpián jártunk Görögországban, ahol találkoztunk egy magyarul beszélő görög színész-nővel. Megkérdeztük, honnan van a magyar nyelvtudása. Elmondta, hogy valamikor a hetvenes években járt Budapesten, elvették a pesti barátai a Egyetemi Színpad egyik Latinovits Zoltán-előadására, s akkor úgy beleszeretett a magyar nyelvbe, hogy megtanult magyarul. Latinovits Zoltán versmondása hatott így rá.

A versmondás után az erdélyi, kolozsvári színészetre terelem a szót. Régi a kapcsolat: „Színészet által terjed a nyelv. Nyelvében él a nemzet. Legyen nálunk is országosan ápolott színház, s nem fogják Erdélyt kerülni színész gyermekei” – írta 1842-ben Kőváry László Székelyhonról című, Kolozsváron megjelent könyvében.

Az erdélyi ember, és persze a színész sem tud az eltelt száz év mindig jelenlévő fájalmával élni. A nagyszülők fájdalma mindig friss, mert föl-fölszakad. Ám oda kell figyelni a madarak énekére, az emberekre, a gyerekekre, a gyereknevelésre. Nincs mit tenni, a hátizsákot kell és talán érdemes is vinni; s ebben segítséget nyújt nekünk az anyanyelv, a magyar nyelv, a nyelv gyönyörű dallama, stílusa. Ez talán a versben nyilvánul meg leginkább. És ez segít megérteni és megértetni, hogy ki vagyok, hova születtem, mit nem tudok elengedni. Kétnyelvű színész vagyok. Úgy látom, hogy a magyar nyelv analitikusabb, a román hajlékonyabb, szókimondóbb.

A román nyelv megköveteli a ritmust. Szerban színházát ez jellemzi.

Csehov: Ványa bácsi. Jelenetek a falusi életből. 3 óra 15 perc egy szünettel. Bemutató: 2007. október 3. A nyugdíjba vonult egyetemi tanár, Szerebrjakov, fiatal feleségével, Jelenával vidékre költözik, elhunyt felesége birtokára. Az itt élők élete gyökeresen felborul, Ványa és Asztrov Jelena kegyeiért verseng, miközben Jelena és Szonya Asztrovhoz vonzódik menthetetlenül. „El kell fogadnunk, hogy a mű sokkal titokzatosabb és gazdagabb, mint bármelyikünk; hogy embernek lenni ellentmondásokkal teli, hogy a színpad nem megoldásokat kínál, hanem mindent nyitva hagy...” – vallja a rendező, Andrei Szerban.

Az egyik legnagyobb sikerünk volt a Ványa bácsi. Döbbenetes élmény volt, amikor Pesten játszottuk a Nemzetiben, nem volt taps a végén. Azt mondták, hogy Pesten mindent megtapsolnak, még a rossz előadást is. Mi nem kaptunk tapsot. Nem tudom ennek okát. Talán nem értette a pesti közönség. Néhány héttel később Bukarestben játszottuk ugyanazt. Ott dübörgő tapssal fogadták. Szerban akkor elmorzsolt egy „trianoni könnyet”, és azt mondta a társulatnak: „Úgy dolgoztok, mint az állat, és sehol sem vagytok otthon.” Ehhez hozzátehetjük azt is, hogy a román színházi életben van egy mondas: Ha román nemzeti színházat akarsz látni, menj el a Kolozsvári Állami Magyar Színházba. Néha Athénben, Bukarestben vagy Bogotában jobban értenek bennünket, mint Budapesten. Nem tudom ezt a helyzetet jobban kifejezni, mint Kányádi Sándor *A folyók közt* című versének 3. és 4. részében:

ki annyi poklot járt a földön
hihet-e másvilágiban
szörnyű kínok közt nyűgölődöm
s az igazi még hátra van
nem a halálban még előtte
amelyben részeltetsz uram
a fölbújtott káinok ökle
mikor majd arcomba zuhan
isten báránya hiába vetted
magadra világ vétkeit
hiába ha a szeretetnek
rózsája hervad s nem virít
hiába minden áldozat ha
kiszemeltél a kárhozatra

s nemesak engem a nyelvet is
mely ezerévig áldva zengett
de ha vétkezett volna is
tekintse érdemét kegyelmed
nem rostálják ki mint a konkolyt
a szemenszedettek közül
adj rá reményt mint a lecsonkolt
testrészt szemétre nem kerül
én látom itt mi minden sorvadt
el néhány évszázad alatt
bélyegét az elkárhozóknak
süssd rám semmint a hódolat
igájában mint nyelve volt
indíán legyek hódolód

Szeretem ezt a verset, szeretem Dsidát, szeretem Aranyt – jó volt részt venni a Hallgatni Aranyt! programjában, Arany Jánost szavalni. Ha Weöres Sándort mondom, akkor Glenn Gould zongorajátéka jut eszembe, főleg, ahogy Bachot játszik. Lassan fogalmazza meg, bontja ki a zenei mondatot. A zene és a nyelv találkozik abban, hogy mindkettőben benne van az ösztönszerűség és a szerkesztés fegyelme. Ha ez a kettő szintézisbe kerül, az a művészet.

Hallgatni Aranyt! Arany János 130 költeményéből és 70 leveléből a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) Hallgatni Aranyt! projektjének részeként interneten is elérhető hanganyag készül – nyilatkozta Kucsera Tamás Gergely, a köztestület főtitkára. Az MMA ezzel szeretné továbbvinni a nemrég zárult Arany-élmékvet, és hozzájárulni ahhoz, hogy a 201. éve született költő életműve ma is a mindennapok részévé válhasson bárki számára. A projektet kezdeményező Rátóti Zoltán szerint a Hallgatni Aranyt! egyfajta korlenyomatnak készül, lehetőséget ad a fiatal és idősebb színészgeneráció képviselői számára is, hogy a szövegeket szavalva megmutassák, mit gondolnak a költőfejedelem műveiről. A rendező Markovits Ferenc, a műveket többek között Béres Ilona, Bodrogi Gyula, Császár Angela, Cseke Péter, Csujá Imre, Haumann Péter, Kerekes József, Kubik Anna, Oberfrank Pál, Szilágyi Tibor, Mácsai Pál, Ráckevei Anna, Szatory Dávid, Tenki Réka, Vecsei H. Miklós, Gál Tamás és Bogdán Zoltán szavalják el. A szövegeket Szörényi László, Korompay H. János és Kulin Ferenc válogatta.

Lévén

A Magyar Idők július 14-i számában olvashatni Balázs Géza cikkét a *lévén* és a *létére* szavak jelentéséről, viselkedéséről. A nyelvújító és nyelvész-szakirodalomban időről időre megjelenik a *lévén* használatáról és különösképpen elfogadhatóságáról tudósító fejtegetés. Fejes László 2014. szeptember 1-ji tanulmánya a Nyestben (<https://www.nyest.hu/hirek/leven-vagy-leven-hogy>) ugyanebben a témában válaszol egy olvasói levélre. Jómagam 1989-ben a határozói igenevek szófajváltása kapcsán szoltam hozzá Grétsy László 1985-ben megjelent nyelvújító tanácsaihoz (Mi szükségünk a *lévén* kötőszóra? ÉA 7. évf., 1, 2).

Miért vetődik fel folyton a *lévén* használatának szabályosságát firtató kérdés? – A választ a *lévén* többarcúságában kell keresnünk. A *lévén* kettős szófajú szóból jött létre, ezért maga is többszörös szófajiságú, ráadásul jól érzékelhetően változóban (esetleg a szóhasadás folyamatában) lévő szótári szó. Mindennek tetejében a nyelvhasználók gyakran keverik a *létére* szóval – valóban hibásan.

Vegyük sorra a tényeket!

A *lévén* szó a létige képzős alakja. A *lé-* szótövet a *-vén* határozói igenévképző követi. Vagyis a *lévén* a *lesz* igéből származik, amely a *van* „másodhegedűs” párja a létige teljes alakrendszerének létrehozatalában. A tiszta létezés fő igéje a *van*. (Pl. *Van igazság.*) A *van* azonban nem toldalékolható úgy, mint egy átlagos (közönséges, tipikus) ige. Teljes alakrendszerét a *lesz* alakváltozataival kiegészítve rakjuk össze. Pl. *van, volt, lesz* = időbeli paradigma kétfajta töből; *van, legyen, volna/lenne* = módbeli paradigma kétfajta töből; *voltom, létem, lehet, vagyogat, lenni, való, levő, lévén* = képzős alakok ugyanabból a létigéből a két szótő felhasználásával. Folytathatnám a toldalékos alakok sorolását, ezzel az alaki kétfarcúság bizonyítását, de hasznosabb lesz a tekintetet a szó jelentésére fordítani.

A létige az egyik legkülönösebb jelentésű ige. Jelentéséből eredő használati előfordulásainak könyvtárnyi szakirodalma van. A létezés ugyanis olyannyira tág körű igei jelentés (történés), hogy a létige nem is lehet tipikus ige. Ennek hátterét nem a nyelvészeti szakirodalomban, sokkal inkább a filozófiai-teológiai tudományokban kell keresnünk, s legszembetűnőbb talán Aquinói Szent Tamásnál találjuk meg. A létezés kifejezése tudniillik fölösleges, amennyiben a mondatban megnevezett dolgok, személyek létezése evidens. Ha azt mondom: *Fáj a fülem*, természetes, hogy van fülem, tehát a fülem említése már jelenti annak létezését is. A *Van fülem* mondat igéje a létezést hangsúlyozza ki. Ezért fordul elő, hogy tiszta létigét ritkán használunk. És ezért fordul elő az, hogy a körülményeinkhez kötődő létezés kifejezésében tartalmatlanná válik a *van* – jelentésánál is –, és így gyakran el is hagyható. Pl. *Kóruspróba nyolckor, Ebéd a miniszterrel*. A létige halványodó tartalmas jelentése tette lehetővé azt, hogy számos nyelvben éppen a létige vált az igei nyelvtani jelentéseket hordozó szóalakká, azaz segédigévé. Pl. A *szomszédom nő volt* – az igeidő kifejezése az állítmányban; *ügyesebb is lehetett volna* – ható jelentés, múlt idő és személyragozás megjelenítése az állítmányban.

A *van/lesz* lexémákat így aztán igeiként és segédigeként is használhatjuk. A belőlük képzett szóalakok ugyanezért vagy alapszófajok, vagy viszonzások. A *lévén* a *lesz* ige határozói igenévképzős formája. Lehet határozói igenév, pl. *Nagy hőség lévén, felloccsoltam az udvart* (← *Nagy hőség volt, ezért...*); *Két háza lévén, nem kellett a fiának lakást*

vennie (← *Két háza volt, ezért...*). Ugyanebben a formában azonban részt vehet összetett határozó grammatikai jelölőelemként is: *Sovány lévén, nagyobb adag ebédet kap* (← *Sovány, ezért...*); *Rekedt lévén, ma nem énekel velünk* (← *Rekedt, ezért...*). A két utóbbi *lévén* szófaja segédigenév, mert segédigéből létrehozott igenévi forma.

A *-ván/-vén* képzős határozói igenevek domináns grammatikai jelentése az előidejűség és az előidejűségből következő okság. Pl. *Rettegven/Megrémülven a betegségtől, nem látogatta influenzás barátját*. (‘Azért nem látogatta, mert rettegett/megrémült.’) A létigéből keletkező határozói igenév az okság jelentését viseli magán: *Bajban lévén, szaladt az édesapjához*. (‘Szaladt, mert bajban volt.’) A *-ván/-vén* képzős igenevekre olyannyira jellemző előidejűséget maga a létigei jelentés zárja ki, hiszen a létezés statikus, pillanatnyi. Cselekvések, történések megelőzhetnek más cselekvéseket, történéseket, de önmaga létezését semmilyen más cselekvés vagy történés nem előzheti meg, és nem követheti. Az időviszonyítás jelentése ezért éppen a *lévén*-ből hiányzik, marad egyedülként az okság.

Az okság kifejezése a *lévén* segédigenév használata esetében is egyértelmű: *Idegen lévén, eltévedtem a városban*. A *lévén* segédigenév valóban az okság nyelvtani jelölőjének tűnik, így használata akár a kötőszavakra is emlékeztethetne. Vö. *Eltévedtem a városban, mert/ugyanis idegen voltam*. Ámde vegyük észre: ennek a *lévén*-nek a magyar észjárásban esélye sincs a kötőszóvá válásra! Az effajta segédigenév valóban hordozója az okságjelentésnek, de segédigei értékének megfelelően a ragtalan névszó (*idegen*) grammatikai kiegészítője, és egy összetett okhatározó viszonyjelölő eleme. Vagyishogy több, mint egy egyszerű kötőszó, több a *mert, ugyanis* szavaknál. Nem függetlenedhet a ragtalan névszótól. Ezért helytelenítik a nyelvújítók a *lévén* és az okhatározói vagy okadó magyarázó *mert, ugyanis* kötőszók egyszerű cseréjét. Lásd: (?) *Eltévedtem a városban, lévén idegen voltam*. Vagy: (?) *Eltévedtem a városban, idegen lévén*. – Egyik mondatot sem tartom egészen szabálytalannak, de azt sem állítom, hogy tökéletes mondatok. Nem hangzanak jól. Olyanok, mintha a beszélő sem lenne tisztában azzal, hogy kötőszóként vagy segédigenévként akarja-e használni a *lévén* szót. Látható, hogy a kötőszói pozícióban nyelvünk egyelőre tartózkodik a *lévén* kötőszóként való befogadásától. Az *eltévedtem a városban, idegen lévén* mondat szabályos, hátravetett összetett okhatározót tartalmazó egyszerű mondat, melyben a *lévén* segédigenév.

Más a helyzet a *lévén*, hogy szókapcsolatot tartalmazó mondatokkal. Pl. *A Tiszára megyünk kajakozni, lévén, hogy sokat apadt a Zagyva*. A *lévén*, hogy összetett mondat részlete. Eredete: *Lévén* (‘történvén’) az, hogy... Például: *Lévén az, hogy elkezdett esni a hó, előkészítettem a bundámat*. Ebből következik a *Lévén, hogy esni kezdett a hó...* mondat szerkezet, melyben a *lévén* szabályos határozói igenév (nem segédigenév!), melynek alanyi bővítménye az az mutató névmás, egyben utalószó, akár benne van a mondatban, akár hiányzik abból. Ez a *lévén* azonban már valóban igen közel áll a kötőszavakhoz, sőt azonos értékű is azokkal. Vö. *Előkészítettem a bundámat, mert az volt, hogy esni kezdett a hó*. *Előkészítettem a bundámat, mert-hogy esni kezdett a hó*; illetőleg: *Előkészítettem a bundámat, lévén az, hogy esni kezdett a hó*. Most kerülhet szóba az, hogy a két szó (*lévén* és *hogy*) összeolvadásával akár új kötőszó is születhet: (?) *Előkészítettem a bundámat, lévénhogy esni kezdett a hó*. Nincsen *lévénhogy* kötőszónk, lám, a helyesírás-ellenőrző program azonnal alá is húzza. De a *lévén* határozói igenév valóban esélyes arra, hogy a *hogy*-gyal együtt magyarázó kötőszóvá váljon. Egyelőre különírjuk a két szót, közöttük a viszonyukat tiszteltetben tartó vesszővel; jelentésük összekapcsolódása és használatuk helyessége azonban kétségen kívüli.

Lengyel Klára

Miért érdekes?

Az állatok „beszéde” (1)

Az ember beszél, az állatok nem beszélnek. Ám létezik nemcsak ember–ember (interszónális), állat–állat (interanimális), hanem ember–állat közötti (interspeciális) kommunikáció is. Minden nyelvben meglévő jelenség az állathangutánzás. Egyetemes az a hiedelem, hogy az állatok „beszélnek”. Minden korban minden ember megpróbál kommunikálni az állatokkal. Minden irodalomban vannak állattörténetek (fabulák). A hiedelem gyökere Várkonyi Nándor művelődéstörténész szerint az, hogy valaha ember és állat értette (érthette) egymást. Ezt bizonyítani nem lehet. Szilágyi N. Sándor (1996) az antropomorfizmus (emberesítés, emberhez való hasonlítás) terminust zoomorfizmussá (állathoz hasonlítás) terjeszti ki, utalva az állatvilág és az ember egységére. Mindenesetre – ha a Várkonyi-féle, egyébként csodálatos és roppant „humánus” (vagy akkor inkább „animális”?) hipotézist nem tudjuk is bizonyítani – az „állatok beszéde”-jelenség felhívja az emberiség figyelmét arra, hogy az állatok a társai, ő (az ember) is az állatvilág része, és csak egységben, egyetértésben lehet el képzelni a Föld jövőjét.

Hit, hogy tudunk beszélni az állatokkal

A Föld minden népénél, mítoszokban, mondákban, mesékben, vagyis alapvető történetekben az ember tud beszélni az állatokkal, és beszél is az állatokkal. Ez tehát etnolingvisztikai univerzálé. Az ember erősen érdeklődik a más fajokkal való kapcsolatfelvétel iránt (Miklósi–Topál–Csányi 2003), gondoljunk csak Orpheuszra, Assisi Szent Ferencre (aki prédikál a madaraknak, de a farkassal is beszél), a népmesékben az állatok nyelvén tudó juhászra vagy a manapság blogot, sőt könyvet „író” kedvencekre (származásukat tekintve: kutyára, macskára). Az állatmese vagy fabula ősi és univerzális műfaj. Voigt Vilmos (2014: 19) így összegzi az állatirodalom lényegét: „A népmesék állatmeséi sokat merítenek a régebbi irodalomból (Pancsatantra, Kalila és Dimna, Aiszóposz, Phaedrus), az újabb irodalmi állatmese (La Fontaine, Krilov, Brer Rabbit, Uncle Remus, a magyar állatmesefírók művei) viszont inkább maga meríti a népmesékből, azokra igen csekély mértékben hat vissza. A nevezetesebb népi állatmese-hagyományok (az óindiai, a közel-keleti, az ógörög, a latin, a szláv, az észak-európai, a közép-afrikai néger, az észak-amerikai néger, az indián) egyenként is bonyolult történeti változásokon mentek át...”

Az állat és a gyermek természetes kapcsolata

A Föld minden gyermeke spontánul is közvetlen kapcsolatban van a körülötte lévő állatokkal, vonzódik hozzájuk, beszél hozzájuk, és az állatok többsége a gyermeket – a Felvidéken így mondják: „ameddig annak tejszaga van” – nem bántja. Részben ehhez a jelenséghez fűződnek a vadgyerek-, másként: Maugli- vagy farkaskölök-történetek, vagyis azok, amikor egy-egy kitett gyereket az állatok neveltek fel. A magyar művelődéstörténetben talán ide sorolható a Hansági-lápból felbuk-

kanó, majd újra eltűnő Hany Istók története: 1749 márciusában furcsa emberi lényt fogtak ki a kapuvári halászházak a Hanság lidércfényes lápi világából. Nyolc-tíz éves gyermeknek látszott, kettős szemhéja volt, és keze, lába ujjai között úszóhártya feszült. Tény az, hogy 1749. március 17-én a kapuvári templomban feltételelesen megkereszteltek egy 8 év körüli fiút, mely a keresztségben az István nevet kapta. A korabeli írások szerint: „A fiú meztelen volt, pusztá füvet, szénát és szalmát falt, nem tűrt ruhát, és ha embert pillantott meg, azonnal a vízbe ugrott, és úgy úszott, mint a hal. Majd egy évig élt a várban, megette már a főtt ételt, viselte a ruhát, és külsőleg is emberré kezdett válni. Alkalmasint a vártól nem mesze folyó Rábába ugrott, és leúszott a Hanyba. Meg se találták soha többé.”

Állathangutánzás, állathangok a gyermeknyelvben

A Föld minden emberi nyelvében megvan a hangutánzás és az állathangutánzás. A gyermek beszédelsajátításában nagy szerepe van az állathangutánzásnak: *miáú, vaú, kot-kotkodács*. Ez is jelzi, hogy valami nagyon ősi kapcsolat van ember és állat között. A gyermeknyelv és a folklór elemei, spon-tán, ösztönös, részben (talán) velünk született, talán a Jung-féle kollektív tudatalattiban megőrződött jelenségek tárháza: itt is megvan az állat–ember közötti kommunikáció.

Állatok az álmokban

Említhetők még a legendákban, mesékben és az álmokban folyton felbukkanó keveréklények: félig állatok-félig emberek (kimérák, sellők, vízitündérek, oroszánemberek), talán ezek is valami ősi szimbiozisa, együttélésre, fejlődésre, keveredés-re (?) utalnak. További furcsa állatok: óriáspolip, egyszarvú, tengeri szirén: „A letűnt idők természetrajza az álom és a valóság különös keveréke. A furcsa, színes elképzelések évezredek-ken át szállottak nemzedékről nemzedékre. A cethalról és a struccról, az egyszarvúról szóló történeteket megtaláljuk a Bibliában, a régi görög és római írók műveiben és – olykor szinte változatlan formában – a középkor és az újkor természetrajzi műveiben is” (Farkas 1982: 6).

Állatösök

Nem lehet véletlen az alapvető eredetmítoszok állatösöket felvonultató motívuma. Az állatmítoszokról írja Voigt Vilmos (2014: 19–20): „A 19. századi kutatás valamely hajdani ’állat-tisztelet’ nyomait fedezte fel bennük, és ezért az irodalom legkezdetére helyezte [...] Legjellemzőbb formái a bozót-démon-történetek, az állatok ura történetek és általában az állatok átváltozásairól szóló átváltozás-mítoszok. A későbbi kifejlett irodalomban az állattá változó hősök, az állat-attribútumokkal ellátott szereplők, a segítő állatok motívumai az állatmítoszokból erednek. Területileg a leggazdagabb a poláris népek, az amerikai indiánok és az afrikai őserdőlakó négek állatmítosz-kincse.”

Lélekvándorlás: ember–állat

A lélekvándorlás tanában „természetes” gondolat, hogy az állat és az ember „lelke” között átjárás van... Egy Jemenben dolgozó orvosmisszió magyar tagja mesélte. Egyik este össze-jötték az indiai szemész doktor zsebrádiójából előbújt egy svábbogár. Az egyik orvos agyonütötte. Az indiai orvos elfehé-redett: „És ha a nagyapám lelke vándorolt a svábbogárba?” Nem lehetett megvigasztalni. Kitámolygott, és többet nem köszönt az orvos társainak (Pajor 2014: 141).

Állati múlt jelei az embernél

Várkonyi Nándor a világ minden részén fellelhető hasonló szövegek, motívumok alapján feltételezi, hogy ezekben az emberiségnek valós, közös emlékei vannak rögzítve. Szerinte az emberiségnek ősibb múltja van, mint gondolnánk: valamikori szerves együttélés a természettel (Paradicsom), az állatvilág-hoz való szoros kötődés (az értelem jelei az állatoknál, az állati múlt jelei az embernél). Hivatkozik Jung-ra, a kollektív örökségre: „Mindnyájan magunkban hordjuk a sauruszfarkat”, vagy: „Az alapok oly mélyre nyúlnak, hogy elvesznek tudat-alatti világunkban” (Várkonyi 2009: 262, 485).

(Folytatjuk)

Balázs Géza

Irodalom

Farkas Henrik 1982. A legendák állatvilága. Natura, Budapest.

Miklósi Ádám – Topál József – Csányi Vilmos 2003. Kivel lehet még „beszélgetni”? – A fajok közötti kommunikáció problémája, különös tekintettel az ember–kutya kapcsolatra. Magyar Tudomány, 8. sz. 998.

Pajor László 2014. A műezsin hangja. Szeged.

Szilágyi N. Sándor 1996. Hogyan teremtsünk világot? Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.

Várkonyi Nándor 2009. Az elveszett paradicsom. Második, javított kiadás. Széphalom Könyvműhely, Budapest.

Voigt Vilmos 2014. A folklóriztika alapfogalmai. Argumentum, Equinter, Budapest.

Leaotungi és más emberkék

Gyerekkoromban az iskolai szünetek egy részét nagynénémnél töltöttem. Egy őrtilos szőlőhegyen laktak, ahonnan le lehetett tekinteni a Dráva és a Mura összefolyására. Paradicsomi állapotok voltak: forrásra jártunk ivóvízért, nyulak, tyúk, méhek voltak a ház körül. Öreg körtefák alatt ebédeltünk, a kenyér kemencében sült. A borospince vályogból vert épület volt szalmatetővel. A pincerészben a hordók gömbölyödtek, a középső helyiségben prés, egy kis szobában íróasztal és könyvespolc, amelyen a vályogtéglás lakóházból kiszorult könyveit tartotta nagynéném férje. Ő akkortájt már nyugdíjba vonult tanító volt. Meleg nyári napokon, amikor csak pehelyfelhők voltak az égen, fontos megbízatást kaptam tőle, Jenő bátyámtól. A szalmatető védelmébe helyezett méhkasokra kellett felügynem.

Némelyik méhcsalád ugyanis már a rajzásra készen állt. Esténként hatalmas fűrtben lógtak a méhecskék a szalmakasok bejárata alatt: *tögyeltek*, ahogy a hegyben mondták. A szalmafonatból tekert kas már elő volt készítve, belül mézes-cukros vízzel behintve. Hosszú rúd is elő volt készítve, végén kampó, arra lehetett erősíteni a kast, hogy egy magasabb ágról majd bele lehessen rázni a méhrajt. Várható volt, hogy a *méhék* (ez is a helyiek szavajárása) egyik szélcsöndes napon királynőjük vezetésével kirepülnek lakóhelyet keresve. Ezt nekem kellett (volna) akadályozni azzal, hogy egy ágsöprűvel vizet fröcsköltök a röpdőső rajra, hogy ne repüljenek messze, közelben telepedjenek le, akkor könnyű lesz befogni őket egy új kasba. Azt a tanácsot is kaptam, hogy ha látom a rajzást, kezdjek éktelenül fűtölteni meg egy kapavassal kongatni. Talán mindez a méhkirálynőt és követőit a közelben való letelepedésre készíti. Jenő bátyám a szakkönyvekből azt is tudta, hogy a méhanya különös hangokat ad kirajzás előtt: *krécsál* vagy másként mondva *mükézik*, ám ezt a nagy döngécselésben nem hallottam.

Hogy a hosszú délelőttöt és majd a délutánt megrövidítsem, a százkötetes Jókai-sorozatból olvastam ezt-azt. Máig emlékezem A leaotungi emberkék című novellára. Csia Csingi ifjú kínai császár megtudja, hogy a Leaotung tartományában „a leányok szépségre fölülmúlhatnak minden más nemzetbelieket”. Csakhogy a tartomány lakói, mint Jókai írja, nem voltak nagyobbak egy hatalmas férfiarasnál. A legszebb leány pedig elfért „a császári tenyérben, mint Brahma isten a lótuszvirág kelyhében.”

Mindez eszembe ötlük, ha az *emberke* főnevet hallok, és ez nem ritka eset. Az *emberke* szó használatának helyzetei többfélék.

Sokszor 'kisgyermek' értelemben mondjuk-halljuk, akár fiúcska, akár kislány az apróság. A felnőtt *emberke* viszont csaknem mindig férfira vonatkozik.

Ha Jókai Mór műveit olvassuk, vagy félszáz *emberke* szóval találkozhatunk, ezek a szereplő testi adottságaival kapcsolatosak. Néhány példa: „Egy alázatos, összetöpreődött öreg *emberke* áll az ajtóban” (Eppur si muove); „Kicsiny, köpcös, de fürgenc *emberke*, aki még szaladni is tud – ha akar” (A kiskirályok); „Alacsony, cingár *emberke* volt, keskeny fejű, sárga-zöld arcú, apró bajuszkával” (A mi lengyelünk); „Pedig csak egy öt láb magas *emberke* lépett a szobába” (A fekete vár).

Mikszáth Kálmán prózájában vagy száz *emberke* főnév van, ezek is a testalkatot jelzik: „Mikulik uram éppen künn pipázott a tornácon. Eredeti sovány *emberke* volt” (A lohinaí fű); „Belépett – Feri esküdt. A kis *emberke* udvariasan meghajta magát” (A batusz zsidó lánya); „A kis *emberke*, a hírhedt csendbiztos rendületlenül fogadta a golyókat” (Az apám ismerősei).

Kedveskedő kifejezésként – ahogy Jókainál is, Mikszáthnál is sokszor – a Magyar értelmező kéziszótár szintén az alacsony növésű emberre vonatkozó példát ad meg: „Derék *emberke*!”

Harmadik esetben tréfásan vagy gúnyból szokás használni ezt a szavunkat, ilyenkor '(jelentéktelen) ember, pasas' a 2003-ban kiadott szótár meghatározása. Ezt az utóbbit a Petőfi Sándor költői nyelvéből készített szótár is tartalmazza egy próza fordításból: „e kis *emberke* rögtön jó életmódra kapott”. Ez a szótár *bizalmas* minősítéssel látja el ezt a használatot. (Petőfi többször nem írta le a szót, és egyébként Arany János sem.) Voltaképpen efféle kedveskedő használatú egy gyermekjátékról szóló hír, amely arról tudósít, hogy uniós szabvány lehet a Lego-*emberke*, hogy vásárolható *emberke* formájú USB-n elosztó. Az pedig az úrkutatás kibontakozása előtti időkben volt gyakran fölbukkanó hír, hogy a Marson apró zöld *emberkék* élnek.

A mesék világában sem meglepő dolog emberkéekkel találkozni. A Grimm testvérek egyik történetében derék, tisztességre, emberségre nevelő törpék szerepelnek: A három erdei *emberke* (Die drei Männlein im Walde). Ez is a kedveskedő szóhasználat esete.

Ironikus, tréfás célzatú Karinthy Frigyes műve: Az *emberke* tragédiája. Madách Imrike után Istenkéről, Ádámkáról és Luci Ferkóról. Karinthy nem Madách örökbecsű művét, hanem saját korának, színházi világának gondolkodását ítéli el a humorba fordított írással. A kicsinyítő képző nem csupán az *emberke* szóban, hanem a drámai költemény névalakjaiban is megjelenik: *Istenke*, *Ádámka*. A *-ka* ~ *-ke* képzőbórok eredetileg becéző-személynévképző lehetett, ez a jellege máig él.

A közelmúltban egy rádióriporter említette, hogy a választási iroda elé kijött, és tájékoztatót mondott egy *emberke*. Az egyik szomszédom mondja, hogy keresett egy *emberke*, nem sokkal azután, hogy elmentem otthonról. Maga előtt még négy-öt *emberke* kerül sorra – tájékoztatnak egy hivatalban.

Ez a fajta szóhasználat nem illik bele egyik (a szótárak által is leírt) csoportba sem. Mintha kényszerdedettségéből mondanák, hogy kikerüljék az *úr* megnevezést, amely még manapság sem közkeletű említésmód. Az *uram* megszólítás – lassan harminc évvel a szocializmusnak nevezett korszak lezárulta után – inkább használatos, mint az *úr* említőnév. Nőket, tapasztaltam szerint, nem szokás az *emberke* szóval megnevezni. A legszebb leaotungi leányzót, a szőke hercegnőt sem hívta így a kínai császár, hanem „Csia Csingi lehúzta az ujjáról a gyűrűjét, azzal a szivárványszórá drágakövel a közepén. Jeggyűrűnek nem húzhatta a szép ara ujjára, de a fejére tehetette – koronának.”

Annyira belemerültem Jókai történetébe, hogy közben a méhecskék kirajzottak, szerencsére egy közeli akácfára, így nem derült ki felügyeitem hiányossága.

Büky László

Olvasóink írják

Grega Sára gyűjtése a többnyire igényes egyházi sajtóból. Egyeztetési hibák: Karácsonykor ezeknek a kérdéseknek is helye van, Nemcsak az orvosoknak van szüksége a hitre, hanem a gyógyulásra váró betegeknek is, A családoknak szüksége van..., A gyermekeknek szüksége van az édesanyjukra. A *felé* névutó helytelen használata: Legyünk nyitottak a fiatalok zenéi felé! Eldurvultak a támadások az egyházak felé. (Helyesen: Egyre durvábban támadták az egyházakat.) Sok javaslatuk volt az akkori kormány felé. (Helyesen: kormányhoz.) Kérésünk változatlan a konferenciák szervezői felé. (Helyesen: szervezőihez.) Nem gyakorolnak irtalmasságot azok felé, akik nehézségbe kerülnek. (Helyesen: Nem irtalmasak azokhoz, akik bajba kerülnek.) Gyűjtés a közszolgálati rádióból: Az influenzajárvány miatt nem fogad látogatókat X város valamennyi kórháza. (Helyesen: egy(ik) kórháza sem.) Egy zenei műsorban a műsorvezető bekonferálja a következő számot, majd hozzátesszi: az előadói bázist majd azután elmondom. (!)

Új szavakat tanulok

Blog, vlog

Majdnem húsz éve annak, hogy egy egyetemi órán először hallottam a *blog* szót egyik diákomtól. Nem tudtam, mi az, kérdésemre elmagyarázta, hogy internetes naplót jelent, olyan sűrűn módosuló szövegű weblapot, amelynek szerzője folyamatosan közli megfigyeléseit, véleményét a világ dolgairól és saját lelkiállapotáról. A *blog* elnevezés úgy keletkezett, hogy a *web* (háló, hálózat, világháló) szót összekapcsolták a *log* (napló) szóval: *weblog*, majd elhagyták az első két betűt: *blog*. Aki ilyen internetes naplót vezet, az a *blogger*, amit csinál, az a *blogolás* vagy *bloggolás*. (Az írásmód ingadozását jelzi, hogy az internetes lexikon „A *blogolás* elterjedése” fejezetcímét egy *g*-vel, a „*Bloggolás* és kultúra” című részt viszont két *g*-vel írja.)

De hagyjuk is a blogot, hiszen ezt mindenki ismeri (most már én is). Hiszen itt van ifjabb testvére vagy leszármazottja, a *vlog*. Ez nem más, mint *videoblog*, vagyis videókból, rövidke filmekből összeállított weblap, valóságos „magán-tévé”. Ha van *vlog*, kell lennie *vlogger*nek, aki *vlogol* vagy *vloggol*. Majd elváll, melyik írásforma válik véglegessé.

Mármint addig, amíg a blog is, a vlog is technika- és nyelvtörténeti érdekességgé válik, mert felváltja valami még újabb közlési és önkifejezési mód.

Sitcom

Ezt látom a műsormagazinban: „Magyar *sitcom*, 5. rész” (a címet nem írom ide, mert nem akarok a reklámozás vétkébe esni). Megint egy új szó, amelyet talán mindenki ismer, kivéve engem, a mai magyar nyelv kutatóját. De majd segít az internet!

Segített is: a *sitcom* szóra a Google-ban majdnem harmincmillió (!!!) találat volt, sőt már a Wikipédia is tárgyalja. Ebből kiderült, hogy nem egyéb televíziós vígjátéksorozatnál, amelynek neve az angol *situation comedy* szókapcsolat elemeinek első három-három betűjéből állt össze. Magyarul lehetne *helyzetkomédia*, hiszen eddig is volt *helyzetkomikum* (szemben a *jellemkomikummal*). Persze ez hat szótag, szemben a *sitcom* kétszótagúságával, és ha sietünk (márpedig ki nem siet manapság), akkor ez a négy szótag is számít.

A szinte önként adódó magyarítás, a *helyzetkomédia* helyett a *sitcom*nak a beilleszkedése, úgy látszik, más úton indult meg. Már vannak példák (szám szerint 58 400) a magyaros *sitcom* írásmódra.

Bár lenne egy és más *sitcom* erre a megoldásra, tudomásul kell vennem, hogy a rövidség igénye és az angománia minden más szempontot „felülír” (hogy stílszerűen, divatszóval fejezem ki magamat). Másképpen állna a dolog, hogyha a *helyzetkomédiát* is össze lehetne vonni: *helykom*, sőt (betyárosan) *hejkom*! Ezt azonban inkább csak tréfából kockáztatom meg.

Elhíresült

2003-ban a Magyar értelmező kéziszótár korszerűsített kiadása így értelmezte az *elhíresül* igét: valaki, valami (fokozatosan) híressé, ismertté válik. A címszó stílusminősítése ez volt: *sajtó, pejor is*. Figyeljünk az *is* kötőszóra: van, amikor pejoratív (azaz rosszalló), van, amikor nem az. Ilyen az ott megadott példa is: *Egy interjújával híresült el*. Hiszen van olyan interjú, amely híressé, ismertté tesz valakit, de olyan is, amely hírhedtté, rossz hírűvé.

Két évvel később a Nyelvművelő kéziszótár új kiadása már kritikusabban fogalmaz: az *elhíresül* „sajátnyelvi divatszóvá vált, rendszerint pejoratív mellékeltelemmel: a több száz milliós sikerdíjáról *elhíresült* jogász; a trágár kiszólásairól *elhíresült* képviselő. Mivel jelentése a 'híressé válik'-tól fokozatosan a 'hírhedtté válik' felé tolódott el, nem rosszalló értelemben való alkalmazását meg kell fontolnunk”.

A világháló példáiiban is megmutatkozó újabb nyelvi gyakorlat még inkább eltávolodott a rosszalló értelem irányába.

Csak néhány példát idézek a számtalanból (mindegyik cím, és jól mutatja napjaink bulvársajtójának mentalitását):

Mégsem lesz bizottsági tag a botrányairól elhíresült pécsi képviselő;

Kiengedték az offshore-botrányában elhíresült ügyvédi iroda tulajdonosait;

Gyerekeket tanít a szexbotrányairól elhíresült úszónő.

Ezek az adatok is igazolják Grétsy Lászlónak közel tíz évvel ezelőtti megállapítását, amely szerint „az *elhíresült* már csak rosszalló értelemben használatos” (a Szabad Föld 2009. szeptember 11-i cikkében).

Néhány újabb példa azonban arra mutat, hogy a pejoratív értelemben való alkalmazás nem kizárólagos. Meglehet persze, hogy ezek csak alkalmi, esetleges előfordulások, amelyek nem érintik a fenti értékelés helyességét. De azt talán megérdemlik, hogy idézzük őket.

Az egyik példa egy internetes tudósítás a tavaly tavaszi Real Madrid–Barcelona bajnoki labdarúgó-mérkőzéséről, az ún. El Clásicóról. Ennek címe ez volt:

Máris mémek születtek Messi elhíresült gólörömről.

A *mém* is megérne egy külön cikket, de most nem erről van szó. Hanem az *elhíresült* gólörömről. Pejoratív ez, vagy sem? Nem könnyű eldönteni. Maga a cikk tárgyát képező gesztus is kétértelmű: az utolsó percben esett győztes gól után a Barcelona argentin játékosa levette és az ellenfél szurkolói felé mutatta a mezét. Ingadozik a dolog megítélésében a tudósítás szerzője is, mert ezt írja a „lead”-ben (a bevezető, leghangsúlyosabb sorokban): „Lehet, hogy nem túl elegáns ilyenkor a vesztet szívatni, főleg így, mégis meg kell hagyni, stílusos és bátor kiállás.” Vagyis éppen ez az, amire a szótár annak idején utalt: pejoratív is, meg nem is az.

Ebben a másik címben viszont egyáltalán nem pejoratív, hanem inkább semleges, sőt elismerő, kedvező (amelioratív) a jelző hangulata:

Kimenekítették a Twitter-üzeneteiről elhíresült kislányt (a napisajtóból).

Magában a cikkben nem fordul elő az *elhíresül* szó, de a szinonima, amelyet a tudósítás szerzője használ, jól mutatja, hogy a címbeli jelzőt nem pejoratívnak szánta: „A kimenekítették között volt tegnap az a 7 éves kislány, aki az ostrom során írt szívszorító üzeneteiről vált ismertté szerte a világon.”

Határozottabban érvényesül ez a tendencia, ti. a semleges válasz tendenciája azokban a példákban, melyekben az *elhíresült* szónak -ként ragoz vonzata van. Egy zenekritikus a televízióban „a Chopin-játékosként elhíresült Ferenczy György” zongoraművészről beszél. Az internet keresőjében az első harminc találatnak kb. a fele nem pejoratív, hanem akár elismerőnek is érezhető:

Az épület szinte egyidős a belvárost a Városligettel összekötő Sugárúttal, a magyar Champs-Élysées-ként elhíresült [...] Andrássy úttal;

emigráns művészek, tudósok színe-java megfordult a férjével közösen életre hívott, „Triznya kocsmá”-ként elhíresült római lakásszalonjukban;

Senegál legszebb üdülőövezete, az úgynevezett „Kis Partszakasz-ként” elhíresült rész 70 km hosszan húzódik Dakar fővárostól déli irányban;

első igazi közönségsikerét 1875-ben komponált E-dúr, a későbbiekben Falusi lakodalom-ként elhíresült művével aratta.

Azt egyelőre bajos lenne megítélni, hogy a semleges válasz tendenciája áterjed-e a *valamiről elhíresült*, tehát a -ról, -ről vonzati szerkezetre is, vagy a kettő között jelentés- és hangulati megoszlás alakul ki. Amíg ez el nem dől, addig a szónak sem a pejoratív, sem a semleges értelmű használatát nem kifo-gásolhatjuk.

Kemény Gábor

Menedékes

Az Édes Anyanyelvünk júniusi számában (2018/3: 6) Jókai-tól származó szóhasználati meglepetésekkel foglalkoztam. Eredeti szándékom szerint abban a cikkben négy érdekes Jókai-szó kapott volna helyet, de csak háromnak (*megrökönyödik, csápol, emberszólo*) a bemutatása fért bele. Most pótlólag keríték sort a negyedikre.

Ezúttal a *menedékes* főszereplőnk. Társaihoz hasonlóan A köszívű ember fiaiban figyeltem fel rá: „Hát a farkascorda? [Bekezdés.] Az a meredek parthoz érve, onnan visszariadt; a lovak példája nem bátorítá fel őket utánuk csinálni a halálos ugrást; hanem az egész ordas had vágatvást nekiindult a part *menedékes* részét keresni, s néhány pillanat múlva lehetett látni, mint bukácsolnak alá egy szédelgős lejtőn, s folytatják az üldözést a három paripa után.” – Az Akik kétszer halnak meg olvasásakor szintén találkoztam vele: „Az ároknak a túlsó oldalon *menedékes* partja van, azon ki lehetett belőle jutni gimnasztikai művészet nélkül.” – A Jókai-CD tanúsága szerint ez a melléknév a Fekete gyémántokban is megvan: „A tó *menedékes* oldalait képezik a szigetdelták, miket a folyamok torkolatai alkotnak körös-körül.” Egy további Jókai-mű, A három márványfej pedig a *-ség* képzős származékot tartalmazza: „A Branta, ahol a tengerbe szakad, négy öles zuhatagot képez, s zúgása egész messzeségben visszhangoztatja az erdős völgyet, melynek két oldala gyors *menedékeséggel* emelkedik magasba.”

Valószínűleg igen kevés olyan mai olvasó akad, akinek legalább a passzív szókinccsében megvan a *menedékes* melléknév.

A Jókai-szótár így értelmezi: 'lépcsős, meneteles'. Ez a jelentésmeghatározás nem téves, mégsem mondanám jónak, ugyanis egyáltalán nem biztos, hogy a *meneteles* ismerősebb az olvasónak, mint a *menedékes*, folytatnia kell tehát a keresést. – A magyar nyelv értelmező szótára szerint a *meneteles*nek két jelentése van: az egyik a kissé népiesnek minősített 'enyhén lejtős; kis szögben lejtő, ill. emelkedő'; a másik pedig a ruhaipari 'valamely ruhadarabot fokozatosan szűkítő vagy bővítő <varrás>'. Magát a *menedékes* melléknévet pedig ugyanez a szótár így értelmezi: 'lejtős, meneteles'. Ezt a meghatározást veszi át („rég irodalmi” minősítéssel) a Magyar értelmező kéziszótár-

nak az első (1972-es) és a második, megújított (2003-as) kiadása is. – A Jókai-adatok szövegkörnyezete alapján és az értelmező szótárakhoz is igazodva szerintem a Jókai-szótárban ez lett volna az olvasót segítő meghatározás: 'enyhén lejtős'. Eszerint a *menedékes* a *meredek* ellentéte. Ugyanezt írja egyébként a Jókai-val kortárs Czuczor-Fogarasi-szótár is a *menedékes* szócikkében: „Amin fölmenni nem nehéz, meneteles; ellentéte: meredek.”

A Jókainál talált *menedékes* értelmezésében nyilvánvalóan zavarja a mai olvasót az, hogy ezt a melléknévet önkéntelenül is a számára jól ismert *menedék* 'az, ami a menekülőnek védelmet vagy vigasztalást nyújt, illetve a menekülés lehetősége' főnévre igyekszik visszavezetni, a szövegkörnyezetet látva azonban nem érti a jelentésbeli összefüggést. Ez nem is csoda, a Jókai-féle *menedékes* ugyanis nem ennek a *menedék* főnévnek a származéka, hanem egy másiké. Ez a másik *menedék* 'lejtő' jelentésű; a Magyar értelmező kéziszótár mindkét kiadásában „rég irodalmi” szónak minősítve szerepel. A legismertebb adata Arany balladájából, a Szondi két apródjából való: „Mint hull a hull! vészett a pogány / Kő módra befolyván a hegy *menedékét*”, vagyis 'lejtőjét'. – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárából megtudhatjuk, hogy a köznyelvi *menedék* a régi *menik* 'menekül' igének a származéka, míg a 'lejtő' jelentésű *menedék* a *megy* ige *men-* tölváltozatából (vö. pl. *menni*) képződött.

A Magyar értelmező kéziszótár megújított kiadásában találunk egyébként *menedékes* főnevet is, 'ideiglenesen védelmet kérő és ekként befogadott menekült' jelentéssel, a hivatali nyelv szavaként. Ez – a Jókai-szóval ellentétben – valóban a köznyelvből ismert *menedék* származéka.

Az 'enyhén lejtős' jelentésű *menedékes* pedig az általános iskolai kötelező olvasmányok közül nemcsak A köszívű ember fiaiban van meg, hanem Molnár Ferencnél, A Pál utcai fiúkban is: „A tót kunyhójának *menedékes* volt a teteje, és majdnem összeért ennek a tetőnek a széle azzal a farakással, amely a kunyhó mögött volt.”

Befejezésül még hozzátehetem, hogy írásom főszereplője egy kedvelt Verne-regényben, a Supka Géza fordította Sztrógof Mihályban is felbukkan: „A part itt eléggé *menedékes* volt, úgyhogy a kibitkát [‘oroszországi fedeles kocsi’] könnyen lehetett vízre eresztetni.”

Horváth László

Angol-magyar szótár, felnőtteknek

Az oly sokat emlegetett Y- és Z-generáció életébe nyújt bepillantást az egyik áruházlánc (!) szórakoztató magazinja. A bizonyára huszonéves szerkesztők minket, középkorúnak vélt vásárlókat tanítanak arra, hogy ha véletlenül bepillantunk a gyerek sms-ei közé vagy e-mail-fiókjába, ne álljunk ott tudatlanul.

A TOP 10 rövidítések között különösen vicces a mixtúrának bizonyuló *yo8*, ennek jelentése jó éjszakát, azaz jó éjt. A magyar *éjt* szó ugyanis az angol *eight*, vagyis nyolc szóra emlékeztet, kiejtésében.

Mint megtudjuk, szintén népszerű rövidítés az *OMG*, ami az *Oh My God*-nak a rövidítése. Inkább rácsodálkozást jelent, afféle, hogy *na nee...*

A *K* nyilvánvalóan *OK*, vagyis *oké*, de egyes Facebook-alkalmazásokban állítólag ezret is jelent.

A *LOL* talán a leggyakoribb rövidítés, ami a *laughing out loud*, azaz hangosan felnevetni kifejezés szavainak kezdőbetűiből származik. A *nagyon vicces* megfelelője.

Az *nc* első pillanatra nem ugrik be, aztán kiderül, hogy a *no comment* (nem kommentálok, szót sem érdemel) megfelelője.

Az *FYI*-t nem ismertem, a *for your information* rövidebb formája, és gyakran fordul elő a munkahelyi levelezésben. A vállalati pletykák netes megfelelője.

A tinédzserek körében népszerű a *PAW* (*parents are watching*), ami azt jelenti rejtnyelven, hogy bocsí, nem tudok beszélni, a szülők figyelnek.

Kicsit bonyolultabb az *MFW*; ez az internetes mémek fotós változatánál fordul elő, a *my face when* rövidítése, amikor valaki furcsa arcot vág egy képen, amit összetársítanak egy élethelyzettel.

A trollok leszerelésére szolgál a *DFTT* (*don't feed the troll*), azaz ne etesd a trollt, ne válaszolj a trollra, így szerelve le a szándékosan kötekedőket.

Ha pedig valaki érdeklődik tőlünk egy egyébként könnyen elérhető információ iránt, válaszoljunk csak annyit, hogy *GIYF* (*Google is your friend*), azaz a Google a te barátod, oda fordulj.

Hát itt tartunk. Az idő pénz, ne raboljuk a másikat. Kérdés persze, hogy hova rohan ennyire a partnerünk, mi dolga lehet?

Nos, rajta csüng egész nap a neten. És az nem tűr halasztást!

Elek Lenke

Megán hercegné

Az elmúlt hónapokban a brit trónörökös ifjabbik fiának házasságkötésével volt tele a média. Elsőre talán nem is gondolnánk, milyen nyelvhasználati-helyesírási kérdést vet föl az a tény, hogy Harry herceg házasságot kötött Meghan Markle egykori színésznővel. Az internetes sajtó tanúsága szerint Sussex újdonsült hercegnéjének keresztneve többféleképpen jelenik meg az írásgyakorlatban: a legtöbbször *Meghan hercegné* néven szerepel, de nemritkán előfordul *Megán hercegné* (olykor *hercegnő*) formában is. Felvetődik a kérdés: hogyan használjuk a magyarban a híresség nevét?

A magyar nyelvhasználatban az uralkodók (és családtagjaik) nevét hagyományosan lefordítjuk, így a jelenlegi és egykori angol uralkodók neve is *II. Erzsébet*, *VI. György*, *II. Jakab*, nem pedig *II. Elizabeth*, *VI. George* avagy *II. James*. A kialakult szokásra, hagyományokra hivatkozik az akadémiai helyesírási szabályzat is a 207. pontjában: „A latin betűs írású nyelvekből átvett személynevek közül csak néhány nagy történelmi vagy irodalmi múltú és rendszerint közismert nevet használunk hagyományos magyaros alakú, például: *Brankovics György*, *Husz János*, *Kálvin János*, *Kolumbusz Kristóf* (*Đorđe Branković*, *Jan Hus*, *Jean Calvin*, *Cristoforo Colombo* helyett). Más nevekben a sorrend és az utónév magyaros, a családnév írása azonban megmaradt, például: *Luther Márton*, *Marx Károly* (*Martin Luther*, *Karl Marx* helyett).”

Hasonlóképpen a vallási szempontból nagy jelentőségű személyek nevét is lefordítjuk: *XVI. Benedek pápa*, *Ferenc pápa*.

Ugyanakkor a magyarosítási tendencia nem érvényesül maradéktalanul az uralkodócsaládok minden tagja esetében, gondoljunk csak *Diana hercegnére*, akinek a neve sosem jelenik meg a hagyományba jobban illeszkedő *Diána hercegné* formában, vagy akár éppen *Harry hercegre*, akit

szintén nem szokás a magyarban *Henrikként* emlegetni. Utóbbinak teljes neve *Henry Charles Albert*, de az angol médiában is többnyire *Prince Harryként* hivatkoznak rá, még az angol királyi család hivatalos honlapján is *Harryként* szerepel (igaz, egy helyen megemlítik a teljes, hivatalos nevét is). Ha nem a becenevén, hanem a teljes nevén emlegetnék az angol nyelvhasználatban, feltehetőleg a magyarban is inkább a *Henrik* névvel illetnénk, hiszen más angol uralkodókat is *Henrikként* ismerünk, gondoljunk csak *VIII. Henrikre*.

S vajon hogyan fog meghonosodni a magyar nyelvhasználatban Harry herceg feleségének a neve? A *Megán* utónév újabb keletű, anyakönyveztethető, rajta van az MTA Nyelvtudományi Intézetének hivatalos utónévlistán, ilyenformán valóban ez a magyar megfelelője a *Meghan* névnek. Mégis érződik valamiféle mesterkélttség a *Megán hercegné* formában, feltehetőleg ezért is idegenkedik tőle (egyelőre?) az írásgyakorlat. Ugyanakkor a kialakult szokásrendbe ez a névforma illeszkedik jobban, ellentétben a *Meghan hercegné* alakkal, noha – ahogy az előbb említettük – arra is akad példa, hogy a forrásnyelv szerinti alakokat használjuk a magyarban is. A „magyaríthatóság” kérdése minden bizonnyal összefügg azzal is, mennyire számít megszokottnak, hagyományosnak az adott utónév. Míg a walesi herceg idősebb fiának felesége, *Catherine Middleton* magától értetődően *Katalin hercegné* lett, hiszen a *Katalin* név régi hagyománnyal bír a magyar névkincsben, addig a másik hercegné nevének használata nagyobb változatosságot mutat, tekintettel a *Megán* keresztnev szokatlanságára, újszerűségére. Az írásmódra nézve ezért nem is adható egyértelmű javaslat, mivel ebben a kérdésben nem beszélhetünk igazán szabályokról, sokkal inkább tendenciákról, szokásokról, hagyományokról. Hogy az újdonsült sussexi hercegné neve mennyire „hagyja magát” magyarítani, azt az idő fogja eldönteni.

Ludányi Zsófia

A szerző az Eszterházy Károly Egyetem és az MTA Nyelvtudományi Intézet munkatársa (a szerk.).

VISZHANG

Tegezés kontra magázás

A lap áprilisi számának Szó szót követ rovatában érdekes összeállítást olvashattunk a tegezés és a magázás kérdéséről. A tegező-magázó köszönéssel/megszólítással kapcsolatban szeretném megerősíteni Buvári Márta azon gondolatát, hogy „sehol sem olyan bonyolult a távolságtartó igehasználat, mint nálunk”. Ezerszer megfigyeltem, hogy kamaszok és ifjak, akik kisgyerekkorukban kedves és őszinte mosollyal *csókolommal* köszöntöttek és *tetszikeztek* egy felnőttet, most elkerülik őt. Úgy csinálnak, mintha nem vették volna észre; inkább átmennek az út másik oldalára, mert nem tudják, hogy hogyan köszönjenek, s hogyan beszélgessenek vele. Egy érettségi előtt álló lány, aki tíz évvel ezelőtt gond nélkül *csókolommal* köszönt egy akkor harmincas „bácsinak”, most nem köszönhet ugyanúgy a negyvenes férfinak. De akkor mit mondjon? És hogy szólítsa meg?

Maga? – hideg és udvariatlan; ma már leginkább a kioktatató mondatok kezdődnek úgy, hogy *maga*. Az én kultúrkörömben egy tizenéves fiatal nem mondhatja például egy

tanárnak, hogy *maga*. És én sem szólítom meg így kedves idős hölgyismerősemet. *Őn?* – hivatalos és rideg; mintha egy bankfiókban lennénk.

Te? – ez jó lenne, de hát nem ajánlotta fel, hogy tegeződjünk. Vegyük észre, hogy emberek (főleg fiatalok) gyakran azért kerülnek a másik emberrel (főleg a náluk idősebbekkel) való beszélgetést, mert nincs hozzá sem megfelelő köszönés-, sem megfelelő megszólításforma. Egyszerűen nincs! Mi marad? A beszélgetés előtt való kitérés vagy a sutta megoldás: a harmadik személyként (pl. keresztnevvel) való megszólítás, mintha nem állna ott az illető velem szemben. Példaként egy eset a millióból, amikor fiatal tanárként éppen egy feladat elvégzéséről beszélgettem iskolám igazgatónőjével, Jolikával (akivel nem tegeződtünk, de kölcsönösen tiszteltük, szerettük egymást):

A: Jolika ezt kire bízna?

J: Én bizony ezt Andrásra.

Ez a köszönési és megszólítási gubanc: katasztrófa. Társadalmi életünk megnehezítője, problémáink megbeszélésének gátja. Azt nem láthatjuk előre, hogy mit veszítenénk a magázás eltűnésével, de az biztos, hogy a görcs nélküli kommunikációval rengeteget nyernénk társadalmunk egészsége szempontjából. Ezért egyre inkább tegezéspárti vagyok.

Victor András

Szálkák

Meteorológia

Nem szoktam idegen szóért szót emelni, de ha már használják őket, használják helyesen! Újabban az időjárás-jelentésben rendszeresen ezt hallani: *minimum hőmérséklet, maximum hőmérséklet*. Illenék tudni, hogy a *minimum* és a *maximum* főnév. Magyar szövegkörnyezetben használatos melléknévi alakjuk *minimális*, ill. *maximális*. Tehát a *hőmérséklet maximuma 24 fok, minimuma 8 fok*, vagy pedig a *minimális éjszakai hőmérséklet 8 fok, a maximális nappali hőmérséklet 24 fok*. De miért is kell latin szót használni? Régebben ez volt a szokásos fordulat: a legmagasabb nappali hőmérséklet, a legalacsonyabb éjszakai hőmérséklet.

Ha már a meteorológiánál tartunk, az is gyakori, hogy körülbelüli értéket adnak meg. A legkisebb és a legnagyobb szám közti tartományt írásban nagykötejjel jelöljük: 9–12 fok. A kötőjelet felolvasáskor egy kis szünettel szoktuk érzékeltetni. A bemondók néha – helytelenül – és-sel helyettesítik a kötőjelet: a *hőmérséklet 9 és 12 fok lesz*. Ez azt jelentené, hogy hol 9, hol 12 fok lesz, de 10 vagy 11 nem lehet.

Szókincsünk lecsérélése

Mióta az Ikea betette a lábát Magyarországra, nincs *font* szék, kosár, csak *rattan*. Mintha nálunk sohasem fontak volna vesszőből, gyékényből, háncsból, szalmából kosarat, széket, kalapot! A kosárfonás volt az egyik hagyományos (nem *tradicionális*!) foglalkozásuk a cigányoknak.

Örvedetes, hogy a különféle fesztiválok igyekeznek föléleszteni a népi hagyományokat, kevésbé örvedetes, hogy ezeket általában *tradícióként* emlegetik, és *archaikus* ételeket kínálnak. A Fölszállott a páva című műsor a népzene és a néptáncot népszerűsítette, de megkeseredik az ember szája íze, ha *hiteles* előadás helyett *autentikust* mondanak. A tűzijátékot így harangozták be: *A Dunán olyan effektek lesznek, amilyenek még nem voltak*. Az effekt ráadásul az angolon keresztül újra átvett latin szó, magyarul pedig egyszerűen hatás. *Újítás* nincs, csak *innováció*, türelem, megértés helyett *to-*

lerancia, a tűréshatár *toleranciasáv*, a bankoknak nem üzleti *feltételeik* vannak, hanem *kondícióik*, a fényképet visszaváltották *foto*ra; nem *beszámolnak*, hanem *refe-rálnak*, a *szempont* helyett *aspektus* járja. Vég nélkül lehetne sorolni az ilyen teljesen fölösleges idegen szavakat. Vajon legfőbb örökségünket, nyelvünket miért nem védik úgy, mint a népzene, a táncokat és a népszokásokat?

Hamis szavak

A fent említett szavakat a szakirodalomban *kölcsönszavaknak* vagy *vendég szavaknak* nevezik. Ezek a szakkifejezések csak akkor helytállóak, ha a kölcsönzött szót vissza-küldjük, illetve, ha a vendég visszamegy.

Egy banki tájékoztatóban ez szerepelt: „A fogyasztóbárát *termékek* a kölcsönigénylőt védik.” Ugyan mit termel egy bank, amit fogyasztani lehet? A mondat második feléből az látszik, hogy a pénzkihelyezési módokat nevezik így.

A tükörfordítások gyakran hamisak. Például miért hívják a végtelenbe nyúló romantikus filmsorozatokat *szappanoperáknak*? Nyilván azért, mert angolul *soap opera*. Lehet, hogy az angoloknak a szappanról a nyúlósság vagy az érzélgősség jut eszükbe, mi azonban azt mondjuk, hogy *nyújtják*, mint a *rétestésztát*, a túl érzelmes történeteket pedig a *szirupos* jelzővel szoktuk illetni. Az *opera* fő jellemzője a mi szemünkben az, hogy éneklük, és többnyire drámai, sőt tragikus történet – a vígopera kivételével. Magyar gondolkodás szerint a szóban forgó műfajt *rétestészta-film*nek kellene nevezni.

A PC, azaz a finomkodás is létrehoz hamis szavakat. Az enyhén fogyatékosokat iskola, munkahely szempontjából *megváltozott képességűeknek* nevezik. Előfordul ugyan, hogy valakinek romlik a látása, vagy megbénul a keze, így másféle munkát kell adni neki – ez a megváltozott képesség. Az azonban ritkán fordul elő, hogy valaki okosnak születik, és gyengeelméjű lesz. Láttam ilyen fogalmazást is: *A speciális igénygel rendelkező, fogyatékkal élő személyek többlettámogatást igényelhetnek*. Ennek a mondatnak csak három hibája van: a *speciálist* lehet magyarul mondani, *igénnyel* nem *rendelkezünk*, a *fogyatékkal élő* pedig fölösleges körülményeskedés. Magyarosan: *A sajátos igényű (különleges bánásmódot igénylő), fogyatékos személyek többlettámogatást kaphatnak*.

Buvári Márta

Sziszifuszi munka

Mind a tíz ujjukat megnyalhatják a természetfilmezés kedvelői a legutóbbi, a Balatonról készült film láttán, melyet a Duna TV nemrég közvetített. Ám, sajnos, a hallottak színvonala messze elmaradt a látottakétól. Például amikor a narrátor a gyurgyalagok odúkészítési munkáját *sziszifusz*szinak, azaz hiábavalónak, eredménytelennek nevezte. Pedig e derék madarak fészekrakása szerencsére nagyon is eredményes.

Magam – meglehet, naivságból – évtizedek óta próbálok segítségére lenni a hivatásos tollforgatóknak különféle tárgyörökben. Például abban, mije van a földrengésnek odalent (*centruma*), és mije idefent (*epicentruma*). Mi a *maximálás*, és mi a *maximalizálás*. Minek adunk *helyet*, és minek *helyt*. A *fiú*, *fiuk*, *fiújuk* stb. szavak közül a legkritikább esetben sikerül az oda illőt eltalálni. A *föld alatti* barlangok és alagutak duplán is a föld alatt vannak. Sokan az *evakuálást* úgy használják, mintha erre sokkal kifejezőbb szavaink nem is volnának. Egy elhúzódozó eseményt sem kellene minduntalan a *maratoni* jelzővel illetni. Az orszá-

gos hidegrekord pedig nem *Zabarban*, hanem *Zabaron* dől meg. Ha pedig valakinek a nevét említjük anélkül, hogy megszólítanánk, nem illeti meg az *úr* megjelölés. (Hacsak nem akarjuk alázatos hódolatunkat ezzel is kifejezni.)

Arra biztatom a tollforgatókat, hogy mondataikban az egyes számú alanyok után az állítmányt is hagyják egyes számban, ahogyan ezt kiskorunkban az édesanyánktól tanultuk. Örvedetes, hogy tudunk más nyelveket is, de azért a sajátunkat nem kell hozzájuk idomítani. Ne úgy értesüljünk a rendőrség szóvivőjétől a tragikus balesetről, mint legutóbb: „A két munkás életüket *vesztették*.”

Ami pedig a hallottakat illeti, azt nagyon tudom „díjazni”, ha a narrátor a hangsúlyt, amúgy magyarosan, a mondat elejére teszi, de azt már nem, ha ennek mintegy ellentételeként a mondat végét lehalkítja, elharapja.

Akik tehát – okosabbat nem tehetvén – figyelik a közbeszédet, naponta tapasztalhatják, hogy buzgalmam teljesen eredménytelen volt.

Ez ám az igazi *sziszifuszi munka*, nem a madaraké!

Reményfy László

BÚCSÚ KÁNYÁDI SÁNDORTÓL

Emlékezés Kányádi Sándorra, a magyar vers utazó nagykövetére

A 20. század második felének és a 21. század első két évtizedének sokak által jól ismert és egyik legkedveltebb lírikusa távozott közülünk. A magyar költészetnek, versanyanyelvünknek utazó nagykövete volt. A legeldugottabb erdélyi fálvaktól a legnagyobb világvárosokig, Budapesttől New Yorkig, Stockholmtól Chicagóig, Los Angelesztől Vancouverig vitte a magyar vers, a magyar szó, az édes anyanyelv, a versanyanyelv szeretetét. És nemcsak mondta, énekelte is a verseket, sőt mi több, együtt mondta/énekelte legkülönbözőbb korú hallgatóival, a maga részéről így váltotta be József Attila fogadalmát: egész népét tanította, nem kö-zépiskolás fokon. És hallgatói így váltak maguk is versszerető, versmondó emberekké, akik nem felejtették el a költőtől tanult sokakat, hanem ők maguk is tovább mondták/mondják másoknak.

Életvitelszerűen a legkülönbözőbb tájegységekhez kötődött. A székelyföldi Nagyalambfalván született 1929. május 10-én, székely földműves családban, és Budapesten hunyt el 2018. június 20-án. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, majd gimnáziumi tanulmányait Székelyudvarhelyen folytatta, ott is érettségizett. 1950-től Erdély fővárosában, Kolozsváron élt. Előbb fél évig a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola hallgatója, majd a Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar szakos tanári oklevelet. Szerkesztője volt a kolozsvári *Irodalmi Almanach*, *Utunk* és *Dolgozó Nő* című folyóiratnak. 1960-tól 1990-ig, nyugdíjazásáig a kolozsvári *Napsugár* című gyermeklap szerkesztőségében dolgozott. Nem sokkal később Budapestre költözött.

Első verseskötete *Virágzik a cseresznye* címmel 1955-ben jelent meg. Korai verseiben, amelyekre elsősorban Petőfi hatott, a falusi élet idilli világát mutatja be. A *Sírálytáncról* (1957) a kritika

mint saját hangon megszólaló kötetéről tesz említést, de az igazi váltást harmadik kötete jelenti, amely 1964-ben látott napvilágot *Harmat a csillagon* címmel. A versek továbbra is az erdélyi táj, a falusi közösség világát idézik (*Öreg kút az utca szélén*, *Udvarunkon öreg gerenda*, *A mi utcánk*), de a gondolatiság, a meditatív hang is egyre inkább megszólal bennük. A következő fél évtizedben újabb három kötete jelenik meg *Kikapcsolódás* (1966), *Függőleges lovak* (1968) és *Fától fáig* (1970) címmel, ez utóbbi válogatott verseit tartalmazza. A különféle modernista irányzatok ekkor hatnak leginkább versvilágára, költészete egyre több szolamúvává válik. Az avantgárd montázs technika eredményeit hasznosító *Poéma három hangra*, illetve az *El-elcsukló ének* valójában már előhangja a *Szürkület* (1978) című kötetében megjelent *Fekete-piros* és *Halottak napja Bécsben* című, nagy ívű kompozíciójának. Kényszerszünet után 1989-ben Debrecenben gondozzák *Sörény és koponya* című újabb kötetét, majd 1997-ben Budapesten hagyja el a sajtót egybegyűjtött verseit tartalmazó *Valaki jár a fák hegyén*, illetőleg 2002-ben Pécsen *Felemás őszi versek* című kötetét. Az egész pályáját végigkísérő gyermekversek mellett mesét, drámát, forgatókönyvet is írt. 1999-ben adta közre *Csipkebokor az alkonyatban* címmel válogatott fordításait.

Köteteit lapozgatva rácsodálkozhatunk, hogyan ötvözte műveiben a hagyományos és a modern versbeszédet, hogyan tárgult az évek, évtizedek során szerzői láthatára, hogyan jutott el költészetében a szülőföld gondjaitól etnikai, nyelvi közössége sorskérdéseinek felvetéséig.

Kabán Annamária

Valaki jár a fák hegyén Kányádi Sándor verse

Kányádi Sándor egyik legismertebb, könnyednek tűnő sorai-val, könnyen átláthatónak tűnő szakaszaival sokakat megérintő verse a létfilozófiai kérdésekkel viaskodó *Valaki jár a fák hegyén*.

Váltórimekkel négysoros szakaszokba vont, nyolc szótagos jambusi sorokból épül. Szerkezetét a címadó refrén: az első, a harmadik és az ötödik szakaszt indító sor ismétlődése alakítja.

A szakasz alapú negatív aranymetszés (2/3) az első két versszakot, a szakasz alapú pozitív aranymetszés (3/2) az utolsó két versszakot különíti el, ezek pedig a szerkezet szimmetriatengelyén elhelyezkedő harmadik versszakot fogják közre. A megismételt sort egyként tartalmazó első és ötödik versszak ily módon sajátos keretező szerepet tölt be. A keretben három szerkezeti egységet vehetünk számba.

A címben és az első szerkezeti egység élén a *valaki* határozatlan névmással kifejezett határozatlan alanya figyelhetünk fel, és elgondolkodhatunk, hogy ki az, aki a fák hegyén képes járni, s akiről elmondható, hogy a lírai énnek (és a vers befogadójának) csillagát oltja és gyűjtja. A későbbiekben utóismétlésként kétszer is visszatérő *csillag* szó is talányos. Lehetetlen nem gondolnunk már itt arra, hogy a magyar (és nem csak a magyar) néphit szerint, amikor lehull egy csillag, egy emberélet alszik ki. A *csillag* szó -d birtokos személyjelétől számítva a következő hat sor, vagyis ami az első szerkezeti egységből még hátravan: a lírai én szentenciózus kijelentése a *reményről* és vallomása a *félelemről*, arról a két fogalomról, amely az utolsó versszak végén utóismétlésként tér vissza, és a verset ily módon szintén sajátosan keretezi. A szentencia paradoxonként szikrázik fel: akít a remény *magára hagyott*, az már nem is félhet, függetlenül attól, hogy a megfogalmazás teljes elhagyottságot vagy esetleg „csak” magára utaltságot jelent. A szentencia készíti elő, és két művészi jelző teszi sugallatossá a lírai én második versszakbeli vallomását a *megtartó* irgalomként működő,

gondviselő félelemről. Ha a csillagról a korábbiakban a népi hiedelemre, a mitológiára asszociálhattunk, a *megtartó* jelzővel ellátott *irgalom* és a *félelem* jelzője, a *gondviselő*, a keresztény világkép fontos elemeként jelenik meg. A mindenekfölötti hatalomra kell gondolnunk, amely a természetben mindent irányít, és gondot visel teremtményeire. A *félelem* jelentéséről a versszerkezetnek ezen a pontján még nincs, bizonyára nem is lehet egyértelmű képzetünk. Ez a bizonytalanság is szerepet játszhat abban, hogy az első szerkezeti egységben a lírai én bizakodását érzékeljük.

A második szerkezeti egység egyetlen szakasz, amelynek harmadik és negyedik sorában rím szerű összecsengéssel kiemelt soráthajlás segít megértenünk, hogy a vers csillaga maga a lírai én, aki egyetlen kérdésbe sűríti kínzó kétségét: *vajon amikor zuhanok / meggyűjt-e akkor még az én / tüzemnél egy új csillagot?* A kérdésben a kétség fel is erősödik, mert az *új* jelző vonzáskörében a kérdés már nem csupán a lírai énre, vagyis az egyénre, hanem az egész emberi nem sorsára vonatkozik. Ha ez így van, akkor a csillag sem csupán a lírai én, hanem az egész emberi nem csillaga.

A feketelyuk-elméletet megidéző harmadik szerkezeti egységben a lírai én szorongva vet számot azzal, hogy ha a kozmikus erő végül *egyetlenegy sötétlő maggá* nyomja össze, csillaghullása nemcsak a test, hanem a lélek pusztulását is jelenti.

A bizakodás, a kétség és a nyomasztó aggodalom ívén zárul a vers. Zárul? Hiszen az utolsó szakaszban ismét megszólal az emblematisz sor: *valaki jár a fák hegyén*, és a pontosan meg nem nevezett mindenekfölöttiről előismétlése szövegrész sorolja: *mondják úr minden porszemen / mondják hogy maga a remény / mondják maga a félelem*. Nem zárul a vers, mert a sajátos keretként visszatérő *remény* és *félelem* fogalma a versbeli összefüggéseket pontosító újragondolásra készíti az olvasót.

Mózes Huba

Szóalkotás elvonással: *munkamegbeszél* és más ilyenek

„Ne haragudj, most nem tudunk beszélni, mert még egy órán át *munkamegbeszélék*. Utána visszahívlak” – néhány éve a Kálvin téren sétálva voltam akaratlanul fültanúja a telefonbeszélgetésnek, amelyből a fenti idézet származik. A telefonáló férfi szemmel láthatóan kollégáival, tárgyalópartnerekkel sétált a közeli sétálóutca éttermei felé. Röviden fogadta a hívást, majd gyorsan le is tette a telefont.

A *munkamegbeszél* ige ütötte meg a fületem a beszélgetésben. Valóban, a szituáció azt kívánta, hogy a hívást fogadó fél minél gyorsabban zárja le a párbeszédet, minél előbb lépjen ki a kommunikációs folyamatból. A kommunikátor nem kezdett bele a tevékenység részletezésébe (*munkamegbeszélést tartok* vagy *munkamegbeszélésen vesznek részt*, esetleg *munkahelyi megbeszélésen vagyok*): kommunikációs szándékainak tökéletesen megfelelt a rövid, sűrített *munkamegbeszélék* forma, amelyet valószínűleg a vonal túlsó végén lévő befogadó is könnyen dekódolt, hiszen – szemtanúja voltam – gyorsan megszakították a beszélgetést.

A *munkamegbeszél* alakulat olyan ige, amely elvonással jött létre. A Magyar grammatika című egyetemi tankönyv definíciója értelmében „elvonásnak azt a jelenséget nevezzük, amikor egy egyszerű szóról leválasztunk egy meglévő vagy vélt morfémát – általában képzőt vagy összetételi elő-, utótagot –, a maradék morfémát vagy morfémacsoportot pedig teljes szóként kezdjük el használni” (340). A tankönyv megállapítása szerint az utóbbi évtizedekben nagyon elterjedt az elvonásnak az a speciális típusa, amikor összetett főnévből összetett igét hozunk létre úgy, „hogy a főnévi összetételben jelen levő viszonyt érvényesnek tekintjük a belőlük elvont összetett igeiken belül is, és az így létrejövő összetétel tagjai között olyan szintaktikai viszony alakul ki, amely egyébként nem fordulhat elő: *gép + írás > gépírás > gépír*” (340).

Ezekben az esetekben tehát az utótag maga is képzett szó volt eredetileg (*írás*), és miután egy összetett szó (*gépírás*) utótagjává vált, a nyelvhasználók – a kommunikációs szituációban praktikusan tartva a módosítást – leválasztották róla az utótag képzőjét. A Magyar grammatika megjegyzi, hogy az így keletkező igék nagy része csak alkalmi szóalkotás, nem lexikalizálódik; utal ugyanakkor arra is, hogy a 19. században ilyen módon létrejött (és annak idején kifogásolt) néhány szóalak (*képvisel*, *pártfogol*, *gyorsír*) napjainkra teljesen elfogadottá vált (340–341).

A *munkamegbeszél*hez hasonló módon létrejövő alakulatok gyakran tűnnek fel napjaink új szavai között.

„Ne *evésbűnöz*!” – szól az egyik ételfutár cég reklámja a rádióban; vagyis – tanácsuk szerint – rendeljünk tőlük „rendes” ételt, ne *nassoljunk*, és ne káros gyorséttermi ebédet együnk. Az *evésbűnöz* alakulat olyan hosszabb folyamatot sűrít magába ebben a reklámban, amelyet csak többmondatos magyarázattal tudnánk körülírni; erre egy rövid reklám esetében nincs lehetőség. Megjegyzendő továbbá, hogy így, egy szóban megfogalmazott igeiként a tilítás is erősebben, frappánsabban hangzik.

„Sok devizahiteles *árfolyamrögzít*» az Axa Banknál” – jelentette egy internetes pénzügyi oldal. Az idézőjeles írásmód is jelzi, hogy a cikk szerzője maga is hapaxszerűnek, alkalmilag használt alakulatnak érezte az *árfolyamrögzít* igét; tisztában van vele, hogy (még) nem terjedt el, nem használjuk – és elképzelhető, hogy nem is fogjuk használni

– széles körben ezt az igét. A szerző kommunikációs szándékának ugyanakkor tökéletesen megfelelt ez a forma, hiszen segítségével sikerült figyelemfelkeltő címet adni egy interneten megjelent cikknek. Az elvonással keletkezett igét pedig valószínűleg az olvasók is azonnal megértették.

„A Nemzeti Filharmonikusokkal *fényfestik* az ország legnagyobb síremlékeit” – hirdette a nem mindennapi programot egy nagy internetes hírportál tavaly: a látványos program során az ország legnagyobb síremlékein, a Deák-, a Batthyány- és a Kossuth-mauzóleumokon különleges fényfestést, illetve animációvetítést lehetett látni. A *fényfest* ige használata a fenti mondatban a sűrítésen kívül azért is gazdaságos, mert a címből ítélve egy zenés-animációs produkciót láthatott a közönség, és mivel a Nemzeti Filharmonikusok szerepe egyértelműnek tűnik, a fényfestés kivitelezését sem tartotta célszerűnek hosszabban részletezni a szerző; ilyen módon sikerült rövid, tömör címet adnia a cikknek.

Egy autókkel foglalkozó weboldal az alábbi címmel közzétett elemzést egy új villanyautó, a Nissan Leaf 2018. évi menetpróbájáról: „Majdnem *önvezet*, villanypárán megy, ez a jövő”. A cikk részletesen bemutatja az említett elektromos autót, és kiemeli azokat a funkciókat (például az „önparkolás” képességét), amelyekről az autó nagyon „okos”. A cikk írója e tulajdonságok ismeretében adhatta a fenti címet: feltételezhető ugyanis, hogy az autókkel foglalkozó oldal olvasói ismerik az újabban tesztelt önvezető autókat, így azzal, hogy ezeknek a képességére utalt a szerző, jól tudta érzékeltetni, hogy az önvezetés képessége az egyetlen, amely (egyelőre) hiányzik a bemutatott autóból.

Szintén egy internetes oldalon jelent meg az az elemzés, amely egy politikus kijelentésével kapcsolatban így fogalmazott: „egyébként nem először *kamubejelent*”. Ez az elvonással létrejött alakulat – azon felül, hogy a fentiekben bemutatott igékhez hasonlóan egy szóba sűríti egy hosszabb körülíró szó szerkezet jelentését – meglehetősen ironikus, már-már gúnyos is. Ennek oka egyrészt a *kamu* előtag, amely maga is szlenges, ironikus jelentésű; érdemes megfigyelni ugyanakkor, hogy a cikk szerzője nem a *kamuzik* alakulatot használja, hanem a *bejelent* utótagot alkalmazza. A *bejelent* ige stílusa, hangulata viszont hivatalos: olyan jellegű kölcsönöz a szónak, amelyet egy politikai tárgyú tudósításban elvárnánk. Ennek komoly, hivatalos hangulatát viszont egy csapásra „megsemmisíti” a *kamu* előtag, így adva ironikus, gúnyos hangulatot a szónak (és szolgálva ezzel a szerző szándékát).

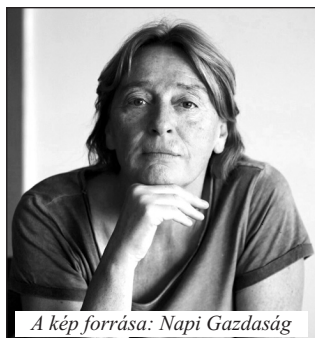
Az elvonással létrejövő szavak stílusával, hangulatával kapcsolatban egy 2018-ban felvett kérdőíves felmérésben az adatközlők – tanárképzésben részt vevő egyetemi hallgatók – sok esetben kiemelték ezeknek a szavaknak a szlenges voltát, laza, bizalmas, „fiatalos” stílusát. Utaltak ugyanakkor arra is, hogy számukra gyakran már semleges stílusúvá válnak az elvonással létrejövő igék, hiszen – mint egyikük megjegyezte – az így keletkező szavak szerkezete könnyen átlátható, mivel az összetételi tagok jelentése általában jól ismert a befogadók számára. Hangsúlyozták továbbá: a keletkező rövid, tömör alakulat segíti a kommunikációt az adott szituációban (így tudta a munkamegbeszélésre igyekvő úr gyorsabban lezárni a telefonbeszélgetést). Az elvonás következtében létrejövő jelentéssűrítésnek köszönhetően tehát végső soron a nyelvi gazdaságosság egyik megnyilvánulásának vagyunk tanúi.

Sólyom Réka

A szerző a Károli Gáspár Református Egyetem adjunktusa (a szerk.).

Nemolvasás, nembeszélgetés, nemírás

Hanthy Kingával beszélget Balázs Géza

A kép forrása: Napi Gazdaság

Újságírói pályáján mindig kiemelt figyelmet fordított a nyelv ügyére. Honnan az érdeklődés?

Többek között magyar szakot is végeztem az egyetemen, tehát van tanári diplomám, de nem állíthatom, hogy a nyelvészet állt a legközelebb a szívemhez. A nyelvészethez ma sem értek, minden kérdésért újságírói szemmel nézem. Vagyis nem az elmélet, hanem a gyakorlat érdekelt mindig, mivel nem tanár, hanem újságíró lettem, méghozzá rögtön a Ma-

gyar Nemzetnél, ahol Mátrai Betegh Bélának és Ruffly Péternek kellett megfelelnem, eléjük kellett letennem a kézirataimat. Az újságírás tanulható pálya, nyilván szükség van hozzá némi tehetségre is, de inkább műveltségre, amit az ember azután a szakmában értékesít. Újságírást valamikor csak egy diploma megszerzése után lehetett tanulni, az írásba ugyanis csak akkor érdemes belekezdeni, amikor van *miből* írni. Vagyis ha a fejünkben van, ha értjük, hogy mit írunk, több figyelmet tudunk fordítani a hogyanra. Számomra tehát „a nyelv ügye” először az volt, hogy érthető és pontos mondatokat írjak a papírra, hiszen azt szerettem volna, hogy azokat elolvassák, megértssék, nem utolsósorban persze, hogy egyetértsenek velem. Azután elkezd az ember odafigyelni ennek a módjára. Megnézi, mi hogyan működik, rájön bizonyos szabályokra és trükkökre. Aki sok emberhez beszél, és igénye van arra, hogy megértse magát, az nem hadar, mert tudja, hogy akkor nehéz követni. Aki udvarias akar lenni az olvasójával, az nem bonyolítja túl, nem tekeri feleslegesen a mondatait, mert azok nem attól lesznek gondolatgazdagok. Figyel rá, hogy a tagmondatok áttekinthető, logikus sorrendben legyenek, ne a befogadónak kelljen a mondat végéről az egészet kibogoznia. Ez persze csak egy eleme a közérthetőségnek. Az alap, hogy mi magunk értjük, amiről írunk. Ez ma már nincs mindig így. A magyar nyelvhez akkor lett tudatosan is közöm, amikor engem, a fiatal újságírót a magyar nyelvészet, nyelvművelés nagy öregjei beszavaztak a Magyar Rádió Nyelvi Bizottságába. Meg voltam tisztelve, és persze szépen is. Ez a kilencvenes évek legelején történt.

Milyen emlékeket őriz a bizottságról, az ottani munkáról?

Neves rádiósok mellett Lőrincze Lajossal, Fábián Pállal, Szathmári Istvánnal, Deme Lászlóval, Wacha Imrével dolgozhattam együtt. Nagy nyelvészekkel, akiknél nemrég kollokváltam. Nem is értettem, mit láttak az írásaimban, amit úgy értékeltek, hogy hozzá tudok tenni valamit is az ő tudásukhoz. Nem mellékesen én voltam a bizottság egyetlen női tagja. Azután elmúlt az izgalom, és megértettem, hogy arra a tapasztalatra van szükségük, amit az újságíró hoz. Nem elméleti kérdések felvetését várják, hanem a napi gyakorlatot. A választásukban bizonyára szerepe volt annak, hogy néhány éve már heti rendszerességgel rádiókritikákat írtam a Magyar Nemzetben, és ezekben nyilván szót ejtettem a rádiózással kapcsolatos nyelvi kérdésekről is. A bizottságnak az volt a feladata, hogy tanácsokkal, véleményekkel, iránymutatásokkal segítse a rádiósokat, és ezeket az első években talán még el is olvasták, meg is fontolták. Ahogy azonban teltek az évek, ahogy változott a rádiós műfaj, oldódott a beszédstílus, cserélődött a gárda, úgy

Névjegy

Hanthy Kinga (1957). Az ELTE BTK magyar-francia-indológia szakán végzett, 1980–2015-ig a Magyar Nemzet újságírója, 2015-től a Napi Gazdaság, majd az abból alakult Magyar Idők főmunkatársa.

tűnt, hogy nem nagyon érdekli őket néhány konzervatívnak tartott nyelvész és újságíró véleménye. Kopott a szakmai igényesség. 1991-től 2006-ig voltam a nyelvi bizottság tagja, amikor elhagytam a bizottságot, akkor már inkább csak baráti beszélgetések folytak. A rádió vezetése sem igényelte többé ezt a kontrollt. És mára tényleg nem szempont a régi vágású szakmaiság.

Milyennek látja a média nyelvét?

Nehéz erre válaszolni, mert nem az én véleményem a mérvadó. Okosabb lenne megkérdezni a huszonéves fiaimat, akikhez a mai média szól, akik sokszor mondják, hogy mi már ódivatúak vagyunk. Olykor hozzájuk fordulunk, ha valamit nem pontosan értünk. Meggyőződésem azonban, hogy a szakmai alapszabályok legfeljebb időlegesen mentek ki a divatból, mert egy rossz beszédállapotú rádiós, tévés, egy zavaros gondolatú újságíró előbb-utóbb úgyis eltűnik. Vagy nem is mentek ki inkább, csak a stílus változott. A mainstream média ma éppoly könnyedén bánik a nyelvi szempontokkal, mint a tényekkel. Engem a hogyannál ma már jobban zavar, hogy nem lehet tudni, mit lehet elhinni. A féligazságok és konkrét hazugságok zavarának, amelyek a világhálón végigsuhanva valósággá látszanak válni.

A Magyar Nemzetben korábban volt egy nagy interjúsorozata a mai magyar nyelvről... Milyen tapasztalatokkal járt ez a sorozat?

Leginkább azzal, hogy a nyelv művelése iránt van, vagy akkor volt a nyelvészek egyik, nagyobbik felében valamifajta lenézés. A nyelvet organizmusféleként tekintik, amelyik kidolgozza majd magából a betegséget. Pontosabban úgy gondolják, hogy akármilyen okos valaki, akármennyire hiszi, hogy tisztában van a nyelvfejlődés szabályaival, nem tudhatja megmondani, mi a rossz, a káros, a helytelen, a jó. Helytelenség csak az, ami gátolja a megértést. A sorozat végeredményben a magyar nyelv esélyeit próbálta körbejárni: melyik területen hogyan állunk. Mi a helyzet a nyelvjárásokkal, a névadással, a helyesírással, a nyelvtantanítással és így tovább. Voltak, akik nem örültek annak, hogy foglalkoztam a nyelvészhaborúval is, ami akkor, 2005-ben épp aktuális volt. Reménykedem, hogy a helyzet azóta rendeződött. A sorozatnak, ha volt, az volt a tanulsága, hogy a magyar nyelv különleges példány, mert olyan rugalmas, olyan sokszínű és bonyolult, hogy érdemes odafigyelni rá. Élvezet vele foglalkozni.

Kívülről hogy látja a nyelvészek ellentéteit?

Nem nagyon látom. Az lenne a helyes, ha nem egymás módszerei, kutatásai, nézetei ellen berzenkednének, hanem közösen dolgoznának azon, hogy valahogy megmentsék a nyelvtant. Jelenleg iskolai szitokszó, a magyartanárak inkább irodalomórát tartanak, hogy ne kelljen nyelvtanozniuk, és nemcsak azért, mert a gyerekeket nem érdekli, hanem azért, mert ők maguk sem értik. Nos, azt gondolom, hogy ez kellene legyen az első és legfontosabb közös teendőjük a nyelvészeknek. Aztán másodsorban, ha ezt megoldották, akkor nagyon fontos lehet már a külföldi renomé meg az idézettség.

Hogy látja a mai magyar kultúra s benne a nyelv, az anyanyelv helyzetét?

Egyrészt úgy, ahogy említettem, tehát valami nagyon el van rontva már az iskolában. Bemegy egy magyarul tudó gyerek, és negyedik általánosra teljesen összezavarodik, mert alanyokról és jelzőkről tanítják. Nem szakmám, de bizonyára ennél lehetne nagyobb kedvet is ébreszteni az anyanyelv iránt, és akkor nem kellene aggódni miatta. Sokféle más aggasztó jelenség is van: a nemolvasás, a nembeszélgetés, a nemírás, a piktogramokkal való érintkezés. De ezek nem elsősorban nyelviszteti, nyelvi problémák, csak ott jelennek meg. Közben pedig arra gondolok, hogy az okostelefonban nemcsak zene meg kép, meg bukfecező macska van, hanem betű meg klaviatúra is. Valamire csak használják.

Saját családjából milyen nyelvi élményeket, tapasztalatokat osztana meg?

Nekem sokat olvasó és írásból élő férjem és gyerekeim vannak, így a helyzetünket jónak tekintem. És lassan beletörődöm abba is, hogy olykor nem értem, miről beszélgetnek egymás között a fiam.

Kis közlekedéstörténet a velocipéd-től a légdeszka-ig

Az infokommunikációs eszközök újabbnál újabb generációinak megjelenése – laptop, táblagép, mobiltelefon, okos-telefon – mintha elhomályosítana más területeket. Pedig ugyancsak látványos fejlődést tapasztalhatunk a leggyorsabb közlekedési eszközök, így a kerékpárok és társaik körében is. Kis közlekedéstörténet a szavakban.

Kezdetben vala a *velocipéd*. Ennek az 1860-as években megjelent kétkerekűnek az volt a jellegzetessége, hogy az első kereke igen nagy átmérőjű volt, míg a hátsó hozzá képest aránytalanul kicsi. Mai formájúvá szelídülésével együtt nevet is változtatott: a 19. század végétől már együtt él egymás mellett a *kerékpár* és a *bicikli*. Az utóbbit német közvetítéssel vettük át az angolból. Nem mai fejemény a szó rövidült és képzett formája, a *bicaj*: már az 1930-as évekből adatolható. A *bringa* pedig még korábbi. Első írásos előfordulását az Etimológiai szótár 1924-re teszi. Magának a szó alakjának azonban nincs köze a *bicikli*hez: említett szótárunk szerint bizonytalan eredetű, esetleg a *bricska* és az *inga* (ingó?) összevonása. A *kerékpár* és a *bicikli* szavak használati gyakoriságát mindennap tapasztalhatjuk, ezt igazolja az internetes keresőprogram is: 9,7 milliószor fordul elő a *bicikli*, 5,4 milliószor a *kerékpár*.

Időrendben következik a *bringóhintó*. Keletkezésének idejét internetes forrásokból pontosan meghatározhatjuk. Ahogy hazai meghonosítói és névadói honlapjukon jelzik, ez a szerkezet 1985 óta kölesönözhető több idegenforgalmi központban. Játékos, egyben szellemes összetétel: előtagja a *bringa* főnév módosult változata, amelyet a rím kedvéért az utótaghoz igazítottak.

Ha szóképzésünk gyarapodását nézzük, sajátos és igen beszédes összetétel a *kocsmaturizmus*, melynek résztvevője a *kocsmaturista*, aki *kocsmatúrákon* vesz részt. Itt most nem a hazai kocsmázókra kell gondolnunk, hanem külföldiekre, turistákra, akik kimondottan ilyen célzattal érkeznek hazánkba, a híradások szerint egyre nagyobb számban. Különleges igényeik kielégítése végett hozzánk is megérkezett a *beerbike*, az angol 'sör' és 'bicikli' összetétele. Magyar megfelelője adja magát: *sörbicikli*. Emellett azonban előfordul a *sörbike*, a *sörbringa* és a *kocsmabicikli* megnevezés is, a *PedalBár* pedig cég nevéként szolgál. E gazdag szinonimakészlet fényében érdekes, hogy nincs adat a *sörkerékpár* előfordulására.

A pusztán emberi erővel hajtott kerékpár sajátos magyar továbbfejlesztése az 1950-es évek elejéről a mindössze fél lóerős Dongó motorral felszerelt kerékpár. Kifejező nevét zümmögő hangjáról kapta. Autós hasonlattal érzékeltetve, a Trabant kategóriájának felelt meg. De ekkor már megjelent a „rendes” *segédmotoros kerékpár* – ez a hivatalos neve –, a *moped*. A *motor* és a *pedál* szavak összevonása nem magyar fejemény: a svéd nyelvben keletkezett egy újságíró alkotásaként, és az angolból terjedt el. Bár segédmotoros kerékpár, elinduláskor pedállal lehetett rásegíteni. A pedál nélküli hasonló kis-motor neve: *robogó*, angolul *scooter* [szkúter]. A kiváló magyar megnevezés mellett az angol szintén érdemes megtanulnunk, mivel már a hazai üzletekben is sok helyen ezen a néven szerepel. Az angolban viszont kétjelentésű szóvá fejlődött, a 'robogó' mellett 'roller' értelemben is használják.

Folytassuk tehát az utóbbival! A hatvanas évek kedvelt eszköze a kisgyerekek körében a *roller*. Német jövevényszó: *rollen*

('gurul, gördül') – *Roller* ('guruló, gördülő [eszköz]'). A szó tább rokonságába beletartozik a *roló*, *roletta*, *rolád*, *rulett*. A *roll* az angolban is megvan (vö. *rock and roll*), de a mi fogalmaink szerinti rollert ott *roller scooter* megnevezéssel illeték, jelentéstapadással ez egyszerűsödött *scooter* formára. Visszatérve Magyarországra: az 1960-as években népnyelvi megnevezése *skíró* volt. Elsősorban azt a változatát hívták így, amelyet az apukák a gyárban „fusiban” készítettek, vagy pedig otthon eszközöltak össze fából, gördülőcsapágyat, görgőket szerelve rá kerék gyanánt. Aszfalton közlekedve ennek hangja felverte az egész utca csendjét.

A roller az utóbbi évtizedben ismét népszerű lett, hagyományos és korszerűsített formája egyaránt. Most már kapható az elektromos motorral hajtott roller, az *e-roller* is. Az *e-mail*,

e-bank(ing), *e-learning*, *e-shopping* sajátos szóalkotási mintáját követi a többi kétkerekű eszköz elektromos változatának neve: *e-kerékpár*, *e-bicikli*, *e-bike*, *e-scooter*, *e-moped*.

A roller legújabb továbbfejlesztése a *segway*. Hazánkban még meglehetősen ritka, pedig éppen most éri el a nagykorúságot: az ezredforduló környékén került kereskedelmi forgalomba az Amerikai Egyesült Államokban. Kétkerekű, elektromos motorral hajtott, önegyensúlyozó, botkormánnyal ellátott eszköz. Könnyen gyorsul 20 km/óra sebességre – ez a gyaloglósebesség 4-5-szöröse –, emiatt járdán való használatát egyre több helyen korlátozzák.

Etimológiája nagyon érdekes. Bár a *-way* ('út') utótag angol köznevet sejtet, a *Segway* tulajdonnév, az azt készítő gyár neve. Nem angol szó, hanem játékos szóképzés, a 'követ, következik' jelentésű olasz *segue* igealak kiejtett formájának angolos átírása. A *segue* a zenei szaknyelv kevésbé ismert nemzetközi szakszava is. Arra utal, hogy a következő zenei egységet szünet nélkül, folytatódólagosan kell játszani.

Vizsgált szavunk tehát eredetileg tulajdonnév (*Segway Inc.*), de csakhamar köznévvé vált (*segway*), az utóbbi maga a közlekedési eszköz. A szómagyarító portál már 30 javaslatot közöl magyartítására, de közmegegyezően alapul elfogadható változat még nem született. Toldalékos alakjai helyesírási kérdéseket vetnek föl: *segwayjel*, *segwayezik*. Igei formája az angolban is létezik, sőt egyre általánosabb értelemben, másfajta mozgásra, helyváltoztatásra kezdik vonatkoztatni. A jelek szerint nyelvművelő, nyelvhasználati tanácsok, sőt értéktételek nemcsak a magyar nyelvben vannak, hanem bizony az angolban is előfordulnak. A híres szótár portálja, a Merriam-Webster.com felhívja a figyelmet arra, hogy ennek az új igének a túlzott jelentésváltozása nemkívánatos jelenség.

Időközben megszületett a *segway* kistestvére, a gördeszka kései utóda, az elektromotorral működő *mini segway*. Kormány nélküli, légpárnás eszköz, jóval kisebb a gördeszkánál, formatervezett felületén használójának mindössze a két talpa fér el. A forgalmazók szerint a *mini segway* pontatlan, mégis közkeletű megnevezés, hivatalosan azonban *hoverboard* [haverbord – havöböd], magyarul *légdeszka*. Az 1980-as évek elején az új eszközök magyar megfelelőjét könnyebben sikerült meggyökereztetni: a *skateboard* akkor *gördeszka*ként jelent meg nálunk. Csakhamar követte a *snowboard* – a *hódeszka*, itt már az angol és a magyar szó egyaránt használatos, bár a nemzetközi kapcsolatok miatt a sportág képviselői az előbbi tekintik hivatalosnak. A *hoverboard* esetében pedig csak remélhetjük, hogy az interneten ajánlott magyar megfelelője, a *légdeszka* életképesnek bizonyul. A formatervezők és a gyártók ötlettára kimeríthetetlen: a közelmúltban megjelent a *longboard*, amelyet nálunk *hosszúdeszka*ként kínálnak, valamint a *retro gördeszka* is.

Zimányi Árpád

„Az író nem önmagának ír”

Sántha Attila ötesztendő kora óta költőnek vallja magát, bár debütáló kötetének irodalmi értékét többen megkérdőjelezték a versek obszcenitása miatt. Az idén ötvenéves szerzőt a csavaros székely észjárás foglalkoztatja, ezért készítette el *Székely szótár* című munkájának kibővített, kétkilósra duzzasztott változatát.

Milyen írók alakították az írói szemléletét, stílus- és formavilágát?

Tizennyolc éves koromra elolvastam a magyar és a világirodalom legfontosabb műveit. Igaz, James Joyce *Ulysses* című regényének akkor csak nekifogtam, aztán letettem, de egyetemistaként pótoltam ezt is. Mondják, a székely ember csavaros észjárású, és ezt láttam a hétköznapi napokban is (lévén, hogy székely vagyok én is), ezért elsősorban azok a művek jöttek be, amelyekben ezt a számomra otthonos észjárást láttam visszaadva. Nyilvánvaló, hogy a kedvenceim közt voltak a székely írók, elsősorban Tamási Áron. Persze, mások is kedvenceim lettek: azok, akiknek sikerült a világot nem a megszokott fentről le vagy lentől fel szemszögből figyelni, hanem például fejre állva. Nagy kedvencem Rejtő Jenő, aki szerintem a karneváli irodalom – ide sorolom Rabelais, Villon és mások műveit – legnagyobbjai közé tartozik. Aztán ott van a csodálatos, pár oldalas regényeket író román Urmuz, vagy a szellemi agytornát felsőfokon művelő Christian Morgenstern, vagy a pihentagyúság óriásai: Hašek és Hrabal. De ugyanúgy szeretem Hamvas Bélát, mint az orosz vallásbölcseket.

Adódik a kérdés: van-e bármi, amit nem szível a világirodalomból?

Konkrétumokat nem mondok, de ki nem állhatom az olyan irodalmat, amely a „semmiről” vagy az „értelmetlenségről” ír. Úgy gondolom, az életünknek igenis van valami célja, értelme, még ha azt nem is tudjuk mindig felfedni, megismerni. Talán itt húzható meg a választóvonal is aközött, amit szeretek, és amit nem szeretek: mennyire fedezem fel a műben az életigenlést. Ha ezt nem látom, akkor az a mű rossz számomra, ennél fogva nem tudok mit kezdeni vele.

Tehát úgy gondolja, van értelme írni?

Igen, van.

Miért „éri meg” írni Önnek?

Ha már írásra adja magát az ember, akkor írjon úgy, hogy az befogadható legyen. Magyarán, ha én úgy fogalmazom meg a verseimet, hogy azokból a civil olvasó nem ért meg semmit, de a kritikusok esetleg megértik, és fellövik a művem, akkor annak semmi értelme. Azért írok, költő valaki (és nem műkedvelő) a szakmájában, hogy tudja, bármilyen mű elkészítésének – legyen lábbeli, repülő vagy vers – bizonyos szabályai vannak, amiket be kell tartani ahhoz, hogy az rendeltetésének megfelelően működjön. Az író nem önmagának ír, hanem az olvasónak, és pont annyit segít neki a mű újraalkotásában, amennyi szükséges. Azaz nem beszél túl a dolgokat, de nem is hagyja magára az olvasót.

*Sikeres írónak tartja magát? Ha az eladási rátát nézzük, a *Kemál* és *Amál* című kötete példátlan módon 10 ezer példányban jelent meg az Ulpius-ház Könyvkiadó gondozásában, tizennégy évvel ezelőtt.*

Vannak dolgok, amik nem érdekelnek különösebben. Ilyen az irodalmi siker, a tudományos elismertség. Tudom, ez rossz, mert a kiadók azt szeretnék, hogy a szerző írjon egyfolytában, ha már erre adta fejét, legyen jelen a lapokban folyamatosan, hogy sztár lehessen csinálni belőle, ám belőlem a becsvágy egyszerűen hiányzik. Az, hogy az Ulpius 2004-ben 10 ezer példányban adta ki egy verseskötetemet, megnyugtatóbb abban, hogy mások is úgy érzik, sikerült olyan verseket írnom, amelyek áttörtek az író és az olvasó közti akadályokat. Egyébként a felismerésen túl egy nagyon koc-

kázatos vállalkozásba is belevágtak, történetesen abba, hogy nagy példányszámban adtak ki verseket, amikor azok „rendes példányszáma” általában két-háromszáz. De mint mondtam, sajnos, tovább nem érdekelt az ügy. Számomra az írás a fontos, nem pedig az azt körülvevő ipar.

Az Ulpius adta ki Méhes György Kossuth-díjas erdélyi író műveit, de Márkus András szintén erdélyi szerzőnek a kolozsvári orgia, valamint az Elza című munkáit is. Utóbbi munkássága talán az erotikus-pajzán vonalon kapcsolódik az Ön által jegyzett versek közül többhöz is. Vajon miért éppen az erdélyi irodalmat karolta fel az azóta csödbe ment, nagy kiadó?

Szerintem egyáltalán nem az erdélyi irodalmat karolták fel, hanem azokat a műveket, amelyek áttörtek az író és az olvasó közti gátat. Hogy miért pont Erdélyben születik több ilyen mű, annak megvan a maga magyarázata. Én ezúttal csak arra szeretnék rávilágítani, hogy az 1990-es évek elején az úgynevezett transzközép irodalom megjelenése – egyfajta pseudoirodalmi áramlatként – sokat tett azért, hogy a szerzők tisztázzák az irodalomhoz való viszonyulásukat.

2004-ben jelent meg a Székely szótár című munkája, amely Bertha Zoltánnak – az Irodalmi Jelen 2005. májusi számában közölt – megítélése szerint se nem akadémiai, se nem műkedvelő kézikönyv. Egyidejűleg Temesi Ferenc és Czákó Gábor mellett Milorad Pavić szerb író is hasonló módon foglalkozott a témával. Népszerű lehetett a 2000-es évek elején szótárt írni?

Mivel író, költő vagyok, munkaeszközöm a nyelv, s mivel székely lennék, elsősorban a székely nyelvjárás. 2004-ben így kiadtam a Székely szótárt, amely a székelyek szavait gyűjti össze. Formailag tájszótár, ám amúgy – mint az olvasói visszajelzések bizonyítják – barangolás a magyar nyelv múltjában, jelenében, sok-sok kicsi elbeszélés, történet gyűjteménye.

Hogyan zajlott a Székely szótár korpuszának felgyűjtése?

Amikor 1990-ben egyetemistaként Kolozsvárra kerültem, azonnal szembesültem, hogy az erdélyi magyar – tehát nem székely – társaim nem értik az általam használt szavak egy részét, és annyira érdekelné kezdett az összmagyar szókincs e része, hogy egy idő után elkezdtem feljegyezni ezeket a szavakat. Akkor már volt internet, így egy erdélyi portálon segítséget kértem az olvasóktól, hogy küldjenek be nekem is általuk székelynek vélt szavakat. Ezzel egy kisebb népmozgalmat sikerült indítanom, a beérkező szavakból az igazgyöngyöket kiválogattam, és kerestem hozzájuk idézeteket – így alakult ki ez az olvasható tájszótár.

Idén jelent meg a Bűhnagy székely szótár, amelynek már pusztán a méretei mellett is eltörpül a 2004-es kiadás, hiszen az új könyv két kilót nyom. Mi változott az utóbbi tizennégy évben?

A „kis” Székely szótár végére egy felhívást is betettem, kérvén az olvasókat, küldjenek be székely szavakat. Több száz levél érkezett, volt olyan, amelyik komplett székely tájnyelvi gyűjtést tartalmazott. Ezt az anyagot építettem be a szótárba, s hogy a sok-sok szó története még jobban megvilágosodjon, szakítottam a hagyományos szótárformával, ezért a szavakat családokba rendeztem. Például a MONY szócsaládban, egy helyen tárgyalom a *felemonyába*, *kapanyányi-manyó*, *mony*, *monya*, *monyas*, *monyászkodik*, *monyika*, *monyók*, *monyókol*, *megmonyókol*, *monyos*, *tikmony*, *tyúkmony* szavakat. Az eredmény számomra is döbbenetes: feltárult előttem a magyar nyelv és a székely észjárás születése.

*A Facebook közösségi oldalon, ahol több olvasója követi, május végén meglepődve azt írta, egyesek úgy tartják, a *bü*, *büh*, *bűhnagy* szavak nem is léteznek. Megelégedett a megerősítő visszajelzésekkel?*

Igen, rengeteg példát kaptam. „Hát, bűhnagy marha, akit ilyent mond, tudniillik, hogy nem létezik” – küldte valaki. Más arról írt, hogy az ő falujában az undorítóan viselkedő személyekre böktek rá, mondván: *Te büség!* Megint más – történetesen egy csiki illetőségű – azt írta: *Bű nagy meleg van!* Számomra kedves az alábbi is: „Kedvenc jelzős szerkezetem vele a *büh* (ejtsd: bü) *teheny* (s nem állatra használták).”

Mészáros Márton

Az irónia mint nyelvhasználati jelenség a pragmatika szemszögéből

„Az iróniát sosem fogjuk megérteni –
tehát itt most be is fejezhetjük,
és nyugodtan hazamehetünk.”
(Paul de Man)

Túlzás – és minden irónia – nélkül megállapíthatjuk, hogy az irónia az a nyelvi jelenség, amelyhez mindenki ért, de senki nem tudja pontosan meghatározni, hogy mi az. Az irónia széles körben leginkább elfogadott definíciója nem más, mint „az ellenkezőjét vagy mást mondani ahhoz képest, mint amit/amire valójában gondolunk”. A kérdés azonban sajnos korántsem ennyire egyszerű. Ha ez a definíció igaz volna, mi különböztetné meg az iróniát a hazugságtól, a vicctől, a humortól vagy akár a metaforáktól?

A nyelvtudományon belül a társadalmi, kulturális és elméleti összefüggések és kölcsönhatások nyelvhasználatban megnyilvánuló folyamatait, az ebből fakadó törvényszerűségeket és jelenségeket vizsgálja a pragmatika. A nem szó szerinti jelentéstartalmak elemzése – amelyek körébe az irónia is tartozik – kiemelt területe a pragmatikának. Az alábbiakban a pragmatika szemléletmódjával közelítjük meg a kérdést.

Hogyan lehet tehát mégis közelebb kerülni az irónia jelenségének megértéséhez? A nehézséget az okozza, hogy az iróniának számos más nyelvi jelenséggel ellentétben nincsenek minden kétséget kizáróan azonosító, egyértelműsítő nyelvi és/vagy nem nyelvi tényezői. Nem tudjuk azt mondani, hogy bizonyos nyelvi elem jelenléte vagy éppen elhagyása ironikus megnyilatkozást hoz létre. Azt, hogy mit érzékelünk iróniának, a szociokulturális környezetünk, valamint az adott beszédhelyzet és az abban részt vevő személyek befolyásolják. Az első bekezdésben bemutatott – nem kellően meggyőző – definícióhoz képest az ironikus megnyilatkozásról célszerűbb azt állítanunk, hogy az adott kontextusban valamilyen típusú és mértékű, a befogadó elől többé vagy kevésbé elrejtett össze nem illés (inkongruencia) jellemzi. Bár e meghatározás látszólag nem tűnik bonyolultnak, a gyakorlatban való alkalmazása az indirekt jelentéstartalom felismerésének nehézségei miatt a legkevésbé sem egyértelmű. Az indirekt jelentéstartalmak felismerése vagy fel nem ismerése ugyanis egy rendkívül bonyolult viszonyrendszer működésének következménye, és számos elméleti folyamat egyidejű mozgását követeli meg.

Nézzünk egy példát! Ismerőseinkkel kirándulni megyünk, amikor egyik barátunk (Marci) a következő megnyilatkozást teszi egy nagyméretű parlafű előtt: „Jaj, de szép növény!” Egy másik barátunk (János) hozzáteszi: „Hű, tényleg de szép növény!” Az egyik megnyilatkozás irónia, a másik nem. Melyik melyik? Vajon hogyan tudjuk eldönteni, hiszen semmilyen tipikus nyelvi vagy nyelvtani jellemző nem jelöli ki számunkra az iróniát. Ebben a helyzetben a barátainkhoz kapcsolódó ismereteink előhívására, valamint a fülünkre van szükségünk. Ha tudjuk, hogy Marci botanikus, akkor valószínűsíthetjük, hogy megnyilatkozása a szóban forgó növényről valóban lelkes felkiáltás volt. Ha Jánosról tudjuk, hogy allergiás a parlafűre, egészen biztosak lehetünk benne, hogy megnyilatkozását – amely ugyanabban a beszédhelyzetben, ugyanazzal a szó szerinti jelentéstartalommal, ugyanarra a növényre vo-

natkozott – ironikusan értette. Emellett sokat segít az irónia felismerésében, ha használjuk a fülünket: az ironikus megnyilatkozásokra jellegzetes dallammenet jellemző. Jelen esetben a szó szerint értendő megnyilatkozás emelkedő dallamú felkiáltásként, míg az ironikus megjegyzés emelkedő-eső dallamkontúrral írható le.

Emellett számos más tényező is meghatározza az irónia megértésének sikerességét. Amikor egy ironikus megnyilatkozás felismerésén dolgozik az agyunk, párhuzamosan rengeteg információt kell aktiválnia. Az irónia megértése során problémát jelent, hogy számos tényezőnek nem feltétlenül vagyunk a birtokában. Nem tudjuk például, hogy a beszélőnek milyen egyéni hiedelmei és tanult tudása van az iróniáról: mi az, amit ő iróniának tart és érez. Nem tudjuk, hogy mi volt a beszélő célja: akarta-e, hogy megértsük az ironikus jelentést, esetleg szándékosan igyekezett minél inkább elrejtetni azt? Nem feltétlenül van információnk a beszélő humorérzékéről, aktuális hangulatáról, a világról való tudásának mértékéről és tartalmáról, vagy éppen szociokulturális környezetéről. Az irónia megértése során mindemellett a befogadó elméjében számos más folyamat is működik: figyelembe kell vennünk az adott társalgás közvetlen fizikai környezetét, a benne részt vevők fizikai és társas helyzetét, a beszélővel való szociális kapcsolatunk jellegét, a saját egyéni hiedelmeinket az iróniáról, a feltételezésünket arról, hogy vajon mi a beszélő szándéka a megnyilatkozással. Mindezen tudáselemek együttes aktiválása mellett kell észrevennünk a felsorolt tényezők bármelyikének az adott szó szerinti megnyilatkozással való össze nem illését ahhoz, hogy feldolgozhassuk az iróniát.

Az irónia megértéséhez szükséges szociokulturális, elméleti és pragmatikai tényezőket a nyelvtudomány kísérleti módszerekkel is vizsgálja. A szerző a humorérzék (HQ) és a szociális intelligencia (SQ) szerepét kutatta mind az irónia létrehozásában, mind annak felismerésében. Az adatokat online kérdőíves módszerrel gyűjtöttük, összesen 400 nyelvhasználótól. A humorérzék és a szociális intelligenciát sztenderd tesztekkel mértük. A cél annak felderítése volt, hogy az egyén humorérzéke miként befolyásolja, hogy az általa produkált és ironikusnak szánt megnyilatkozást más nyelvhasználók hogyan és mennyire ítélik ironikusnak. Az eredmények azt mutatják, hogy a beszélő által ironikusnak vélt megnyilatkozás megértésére hatással van a beszélő humorérzéke és szociális intelligenciája. Minél alacsonyabb a produkáló HQ-ja és SQ-ja, annál kevésbé értékeli a befogadók ironikusnak a megnyilatkozást. Meglepő azonban e két tényező szerepét a befogadók oldaláról vizsgálni. Feltételeztük, hogy a kevés humorérzékkel rendelkező személyek jobbnak fogják ítélni a kevés humorérzékkel rendelkező személyektől származó megnyilatkozásokat, és kevésbé fogják értékelni a magas humorérzékkel létrehozott iróniát. Emellett úgy véltük, hogy a magas humorérzékkel rendelkezők inkább a hozzájuk hasonló humorérzékkel létrehozott megnyilatkozásokat fogják ironikusabbnak értékelni, és határozottabban utasítják el az alacsony HQ-val létrehozott megnyilatkozásokat. A kutatásban ezzel szemben azt találtuk, hogy sem a befogadó szociális intelligenciája, sem humorérzéke nincs összefüggésben a megnyilatkozás megítélésével: azt csak a megnyilatkozást létrehozó HQ-ja és SQ-ja befolyásolja. Az eredmények azt mutatják emellett, hogy a befogadók – saját humorérzékük mértékétől függetlenül – egyöntetűbb ítéletet hoznak abban a kérdésben, hogy mi nem irónia, mint abban, hogy mi az.

Úgy tűnik tehát, hogy a nyelvhasználók az irónia megértése során nagyon hasonló stratégiák szerint döntenek, miközben az irónia létrehozása erősen egyénfüggő mintázatokat mutat.

Svindt Veronika

A szerző a Pszicho-, Neuro- és Szociolingvisztikai Osztály tud. segédmunkatársa. (A szerk.)

Szó szót követ

Gondolatok a netnyelvről

„Nem kell megszólítás, se semmi céccó, / és az se baj, ha nincsen ékezet, / csak kebelembé vésődjék e négy szó, / hogy: Önnek új levele érkezett!” – írja Varró Dániel egy pár évvel ezelőtti versében. A világháló megváltoztatta a társas együttélési formákat, a munkavégzés módjait, de hatással van a nyelvre is. Ennek vizsgálatát célozták meg a nyelvtudomány egyik legújabb ágának, az internetnyelvészetnek a kutatói.

Kérdésünk így szólt:

A Z generáció beleszületik az internet világába. Mennyiben változtatja meg Ön szerint a nyelvi fejlődésüket a netnyelv? Veszélyes-e a gyermek anyanyelvének fejlődése szempontjából az internet?

ACZÉL PETRA egyetemi tanár • Budapesti Corvinus Egyetem (Budapest)

Egy médium csak akkor veszélyes, ha ő „használ” minket. Egy gyermek nyelvi fejlődésének alapja, hogy az érzelmi, értelmi és morális képességeihez mért, a világot arányosan építő és gazdagító üzenetekben legyen része. Ne quid nimis! – Semmit mérték nélkül! A túlingerelt figyelem, a hatalmas információ-mennyiség, a globalizált képesség, a helyzethez nem kapcsolódó, inkább a médiumból eredő stílus – igen, ezek lehetnek veszélyesek. De a veszély okozói mi magunk vagyunk, ha minden beszélgetésből sms- és messenger-üzenet lesz, ha a családi időtöltés képernyőkkel telik, ha nem műveljük, csak míméljük a kommunikációt. Nem a médium veszélyes tehát, hanem az, ha átengedjük neki az ember legkülönlegesebb ajándékát, az anyanyelvet és az annak használatára való nevelést.

VESZELSZKI ÁGNES egyetemi docens • Budapesti Corvinus Egyetem (Budapest)

A Z generáció hamarosan felnőtt, és az alfa generáció már egyáltalán nem ismeri a hálózott kommunikáció előtti világot: ténylegesen megvalósult a Prensky-féle digitális bennszülöttek kora. Számukra egyértelmű lesz, hogy az információkhoz főként a hálózaton keresztül férnek hozzá, illetve hogy a másokkal való kapcsolattartás a digitális világhoz kötődik. Az anyanyelv-elsajátítás folyamatában a családnak van a legnagyobb szerepe. Ha a legegyszerűbb a kisgyermeket a képernyő elé ültetni, mert akkor csendben van, valóban problémák adódhatnak, ám ha megfelelően kontrollálják a képernyőidőt, és ha a gyermeket az életkorának megfelelő szövegekkel (versekkel, mondókákkal, mesékkel) veszik körül, illetve rendszeres interakció van a gyermek és felnevelői között, nincsen okunk aggodalomra.

EGYED KATALIN egyetemi docens • Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A humán kultúra sajátossága, hogy az ember hagyományoz, de közben folyton feltalál és újít. A technológiát a korábbi kultúrák legkiválóbbjai hozták létre. Az internet hatása mindenkit érint – még azokat is, akik el szeretnék zárkózni előle. A nyelv/kommunikáció és annak elsajátítása tehát csak az egyik tényező, ahol érdemes keresni az internet hatását a gyerek fejlődésére. Azonban amíg a családok és a gyermekeket ellátó intézmények mindenki számára biztosítják az anyanyelv elérhetőségét, és így a generációk egymással szót értenek, addig nagy gond nem lehet. A folyton változó technológiáktól való rettegés helyett más feladatunk van: az, hogy az internet lehetséges veszélyeit mérsékeljük. De éppilyen kiemelt feladat, hogy az internet adta lehetőségeket is kiaknázzuk.

FALYUNA NÓRA munkatárs • Mathias Corvinus Collegium; doktorandusz • ELTE Alkalmazott Nyelvészet Doktori Program (Budapest)

Az, hogy a fiatalok beleszületnek a digitális világba, hatással van a nyelvükre, a nyelvhasználatukra és a nyelvi fejlődésükre is. A folyamatos technológiai változások következtében kialakuló új fogalmak új nyelvi reprezentációt kívánnak. Változnak a megszólítási formák, a fizikai és virtuális határok változása miatt rengeteg kifejezés és szerkezet kerül át a nyelvünkbe más nyelvekből. Nem gondolom, hogy ezek „veszélyesek” vagy „torzítóak” lennének, ezek tudományosan nem értelmezhető kifejezések. Ahogy változik a társadalom és benne az emberek, úgy mennek végbe változások a nyelvhasználatban is.

SZILÁGYI BARNABÁS magyartanár • ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnázium és Kollégium (Budapest)

Az internetkultúra komolyan hat a gyerekek nyelvi fejlődésére. A „veszélyes” szót viszont nem használnám erre a nem egészen belátható folyamatra. Az biztos, hogy a Z generációnak a szövegekhez és a nyelvhez való hozzáállása más: a nem nyelvi jelek (ikonok, képek) sokkal fontosabbak számukra, illetve a hosszabb olvasást igénylő szövegek nagyobb kihívást jelenthetnek a szövegek közt folyton ugrálóknak és a chatnyelvet használóknak. A folyamatos nethasználat az agy szerkezetét is megváltoztatja – így azt is, hogy milyen olvasási vagy szövegalkotási feladatok megoldásával birkózunk meg könnyen. Bízom abban, hogy a könyvekhez köthető szövegkultúra és az elmélyülő olvasás megőrizhető a digitális világban is, ezek ugyanis olyan értékek, amelyek segíthetik világ- és önmegismerésünket.

VOJTECH ISTÓK doktorandusz • Selye János Egyetem (Košice, Szlovákia)

Az internetezők körülbelül 80%-a gondolja úgy, hogy létezik a netnyelv. Ennek lényegét a hagyományos írástól való eltérésben és ennek elfogadásában látják. Ha elfogadjuk a netnyelv műszoit, akkor megvizsgálhatjuk, milyen hatással van mindez a fiatalok nyelvhasználatára. Az általános iskolások nyelvi tudatossága még kevésbé fejlett, ezért sokszor inadekvát a nyelvhasználatuk, a középiskolások azonban már meg tudják különböztetni a net informálisabb műfajainak a sajátosságait a sztenderd nyelvváltozat jellemzőitől. Ehhez ugyanakkor arra is szükség van, hogy a digitális és a nem digitális médiumok nyelvi ismérveinek az összevetése a nyelvi tudatosságra való nevelés szerves része legyen.

SCHNELL ZSUZSANNA tudományos segédmunkatárs • Pécsi Tudományegyetem (Pécs)

Nem gondolom, hogy a nyelvfejlődés tekintetében az internet lenne bárminek az elrontója. A kognitív szemlélet híveként azt vallom, hogy a nyelv eszköze a gondolkodásnak és az önkifejezésnek. A nyelvet biológiailag önmagától kibontakozó emberi képességnek tekintjük, amely nem a nyelvtanítók sajátja. Zsargonok mindig is léteztek, internet és mobiltelefonok nélkül is, így a netnyelvet nem elkorcsosulásnak tartom, hanem az emberi szerepek és a kommunikációs helyzetek sokoldalúságának. Az internet nem öli meg a nyelvet! A felnőttek felelősségét abban látom, hogy értelmes módon tudja a fiatal generáció az internetet használni, megismerni, lehetőségeit kiaknázni, valamint előnyére fordítani.

Kedves Olvasóink!

El kell fogadnunk, hogy a netnyelv része a fiatalok életének, viszont az anyanyelvi nevelésük során fel kell hívunk a figyelmüket arra, hogy ezt csupán a megfelelő kommunikációs helyzetekben használják.

Blankó Miklós és Mayer Péter

A szerzőpáros rovatából készült kivonat az e-nyelv.hu oldalon is megjelenik. (A szerk.)

Halmai Tamás korrektorglosszái

Szinte bizonyos, hogy olvasóink között olyanok is vannak, akik Halmai Tamás nevével még nem is találkoztak, ám mégis fölkapják fejüket e cím láttán. Korrektorglosszái? Hát vannak még egyáltalán korrektorok? A csodálkozás nem is alaptalan, hiszen a számítógépek egyre inkább átveszik a korrektorok szerepét, legalábbis szerepük bizonyos részét. De – hál’istennek! – ma is vannak azért korrektorok, ha jóval kevesebben is, mint annak idején. Íme, itt van például Halmai Tamás, akinek magam is *Alfonz, a barátom* című könyvecskéje címlapján fedeztem fel meglepetéssel, de örömmel a Korrektorglosszák megjelölést.

Kíváncsian belelapozgattam, s – bár túlzásnak tetszik, ám nem az – nem tudtam letenni addig, amíg végig nem olvastam, beleértve a hátsó borítón álló rövid ajánló szöveget is. Ez utóbbit érdemes is idéznem: „Halmai Tamás (Pécs, 1975) író, irodalmár – „civilben” pedig korrektor. Az *Alfonz, a barátom* játékos jegyzetei („korrektorglosszái”) a szórakoztató ismeretterjesztés szándékával fókuszálnak egy-egy érdekesebb helyesírási, nyelvhelyességi kérdésre, avagy aktuális nyelvhasználati, esetleg szépírói fejleményre. Gondolkodnak, együtt a nyelvvel. És az olvasóval, aki civilben maga is nyelvhasználó...”

Igen, ez a hat sor nagyon kellett még ahhoz, hogy a szerző munkásságát kellően érzékeltethessem. Noha még fiatal alkotó – legalábbis szerintem, aki az ő éveinek számának épp a kétszeresét mondhatom a magaménak –, már sok mindent letett az asztalra (vers- és esszégyűjteményeket, monográfiákat stb.); ez a kötet már épp a huszadik. Elképesztően *sorpontos*. Ezt a szót is tőle tanultam. Egyik glosszájában meg is magyarázza: „a sorpontos (azaz tökéletes terjedelmű) szöveg: ünnep a szerkesztőnek.” Szerzőnk nemcsak megmagyarázza a sorpontosítást, hanem mindjárt példát is mutat. Gondolják csak meg olvasóim! A kötet hetvenhét glosszát tartalmaz. Mindegyik pontosan tizenkét sorból áll! (Életemben először és talán utoljára hadd kövessék én is a divatot: Wow!)

Az olvasót nyilván az is érdekli, mikről is ír szerzőnk. Mindjárt sorolom is az ennek szemléltetésére kiválasztott példákat, de előbb Medve Anna pécsi nyelvész egyetemi docens előszavából idézek néhány sort arról, hogy *hogyan* ír. Nos, úgy, hogy „Tanít is közben, feltárva okozati és egyéb kapcsolatokat. Mindig megbízható, tudományosan korrekt, de sosem tudományoskodó magyarázatokkal véd meg attól, hogy árnyékra vetüljünk. ... S bár a kiindulópont mindig egy-egy nyelvi jelenség, a szelíd korrekció kiterjed a nyelvi forma legtágabb kontextusára: az emberi viselkedésmódokra.”

Ezek után lássunk egy csokor példát a mikről ír? kérdésre válaszul. (Mindegyiknek a végén közlöm a glossza címét s oldalszámát.)

Egy egyszerű kis történetbe seregni olyan szót, szóalakat sűrít bele, amelynek írása a helyesírási szabályzat 12. kiadásától kezdve módosult (*1-jén v. 1-én, bura → búra, svábbál → sváb bál, alkotó munka → alkotómunka* stb.). Szikrázó-sziporkázó befejezés: „Alfonz, a barátom érzékeny alak: megsiratja a tegnapi ortográfiát. Szeme sarkában elmorzsol egy helyessírási kézikönyvet.” (Séta Mariann-nal, 12.)

Egy másikban a sajtóhibák humorát mutatja be. Íme: „útszakas, amit *megnyitottak* a *fogalom* [= forgalom] *előtt*”; „nem hátráltat *fokozott rendőri ellenérzés* [= ellenőrzés]”; „egy találkozás velük *alaposan hegybenhagyna* [= helybenhagyna]”. A glossza záró mondata ez: „A korrektor a pokolban is korrekt troll.” Azaz – az én olvasatomban – egy jószágos, de a hibákat soha el nem hallgató kobold. (Korrekt troll, 15.)

A könyv megvásárolható itt: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt

Egy glosszában ügyesen eligazít a vegyes hangrendű szavak használatának útvesztőjében. Szemléltetéséhez az a legjobb, ha az egészet közlöm. (Tudják, csak 12 sor!) „Hátsó nyelvvállású (veláris) magánhangzóink (a, o/ó, u/ü) öblösebbek, teltebbek. (*Hahó*, kiáltunk a hegyen, mellőzve a *hehőt*.) Mély hangrendű szavakat alkotnak. Elöl képzett (palatális) társaik a magas magánhangzók (e, é, i/í, ő/ó, ü/ü); a kettő keveredése vegyes hangrendhez vezet. Toldalékpárok is illeszkednek e rendszerbe. Olajban, de tükörben. Kúthoz, de vízhez. Fúróval, de zselével. (*A férfival* magyarázata a

korábbi *férfiúval* szóalak, a *hídoné* egy valamikor veláris i/í hangzónk. A vegyes hangrendben az utolsó szótag vagy a többség elve dönt – jellemzően. Vagy nem dönt. Hiszen Ágnessel és Ágnessal is elmehetünk balettre vagy balettra. A dilemma nem is ez. Hanem hogy eljön-e velünk.” (Az Ágnes-dilemma, 32.)

Egy ügyesen összeállított mondatba belesűrít jó néhány szót, főleg nevet, amely a magyarban szokatlan ékezeteket is jócskán tartalmaz, s arra biztat, hogy a hazai gyakorlat ellenére lehetőleg használjuk őket helyesen, mert ez ma már nem nehéz probléma. Első tíz sorát idézem is: „Ha Françoise társaságában Skodával (vagy Citroënnel) Wrocławba utazunk, s útközben esetleg egy Lech Poznań-meccset is megnézzünk, jusszon eszünkbe: valójában Françoise társaságában utazunk Skodával (vagy Citroënnel) Wrocławba, s útközben egy Lech Poznań-meccset nézünk meg. Hiszen ha Köszörüs Dömötör is velünk tart, se írjuk, hogy Koszorus Domotor tart velünk. A szabály (az akadémiai ajánlás) üdvösen egyszerű: minthogy a digitális technika lehetőségei megengedik, ne szabadjunk minden szót, nevet úgy írni, ahogy egy anyanyelvi beszélő tenné.” (Francia, lengyel – két jó barát, 37.)

Végül a sok közül még egy glosszát mutatok be (utolsó sorait elhagyva); azt, amelyben szellemesen rámutat a szótévesztés gyakori eseteire, kiválóan érzékeltetve, melyik a helyes, és melyik a helytelen forma: „Egyetlen betű is másik világba nyithat ajtót. Akaratunk ellenére, ha figyelmünk elbóbiskol. Például, ha egy fáradságos munka után fáradtság lesz úrrá rajtunk, s homlokunkon izzadság csorog (eredménye: izzadság). De azért egyelőre egyelőre szeleteljük fel a tortát. És megszívleljük a tanácsot, hiába nem szívleljük a tanácsnokot. Ha magunk elől futunk, magunk elől futunk? Mint aki megörült, hogy nem örült meg? Elbírnak a súlyt, bárha terhekkel sújt, aki azt súlykolja: örültek a fiúk, hogy a szülők elengedték táborba a fiuk.” (Komplexusaink, komplexumaink, 43.)

Most már csupán egy-két további észrevétel, zanzásítva, hogy én is sorpontos legyek. Nagyon szépen, lebilincselően ír. Rövid glosszái imponáló, elismerésre méltó tájékozottságról árulkodnak. Írókon, költőkön kívül gyakran hivatkozik filozófusokra (Heidegger, Kierkegaard, Wittgenstein stb.), de sohasem öncélúan. Számtalan új szót teremt, de a régies, archaikus formák sem idegenek tőle (szembeszegezhetni, állíthatnók stb.). Kedveli a magvas szentenciákat.

Összegezve: Minden sorával azonosulni tudok, egyet kivéve. Késsel-villával című glosszájában arról ír, hogy aki nem fogadja meg a korrektor helyesírási vagy egyéb nyelvi tanácsait, [indulva kezdve öt idézettel] „kíméletet érdemel. Előíró-nyelvművelő szigor helyett a megengedő-leíró nyelvészet derűjét.” A mondandójával itt is egyetértek, de a megfogalmazásával ez esetben nem. A nyelv-művelés és a szigor olyan messze van egymástól, mint Makó Jeruzsálemtől. A múlt századi, Pintér Jenő-féle, több kiadást megért Magyar nyelvvédő könyv, amely szinte teljes egészében csak tiltásokat tartalmazott, s amelyen nemzedékek nevelkedtek, csakugyan szigorától vált hírhedtté. Meg is lett az „eredménye”: a *nyelvvédő* szó pejoratív, rosszalló felhangot kapott, jogosan. Arra kérem a szerzőt, hogy az idézett mondatot így módosítsa: „Előíró-nyelvvédő szigor helyett a megengedő-leíró nyelv-művelés derűjét.” Ne járassuk le igazságtalanul a *nyelvművelő*, *nyelvművelés* szavakat, mert akkor a jövőbeni olvasók azt sem merik majd leírni, hogy „Halmai Tamásnak Alfonz, a barátom című könyvecskéje egy nagyszerű nyelvművelő munka”. (*Halmai Tamás: Alfonz, a barátom. Inter/IKU, Budapest, 2018, 91 oldal.*)

Grétsy László

Védvárunk az anyanyelv, van kiút

A szerző újabb jelentős művel állt elő. Ismerve az eddigi munkákat, első látásra ez is olyan, amelyik a nyelvet a maga színes, gazdag összetettségében fogja át. Nem csinál mást, csak „összerak” – eddig megjelent írásait rendezte egybe. És egyben újjá. (A tanulmányok, esszék – a 21. században készültek – első megjelenési helye pontosan feltüntetve.) Nagyon fontos ez, mert valóban új születik, a folyamatban végzett munka alapján. Az ismeretterjesztés szándékával készült írások nem nélkülözik a tudományt, elméleteket, módszereket. Balázs Géza az anyanyelv és a gondolkodás kérdéskörével indít, s már a bevezetőben tisztázza a megközelítés módját: „antropológiai, vagyis a jelenségek felől közelíték az elméletek felé”. Azután sorjázna a kérdések és a válaszok: anyanyelv és identitás, velünk születettség, idegrendszeri plaszticitás, tudatalatti-ösztönös megnyilvánulások, érzelmi hangoltság, nem verbális-verbális gondolkodás. És jön a határozott következtetés: az anyanyelv különleges helyzete „nyelvpolitikai, nyelvstratégiai döntések alapjául szolgálhat”. Miben áll a világ nyelvi képe, miként írható le? Ezzel az alapkérdéssel a világnézet, a tudás-fajták felé tágitja a horizontot a szerző, antropológiai nyelvészeti tételeket mutat be. Eljutunk a majáig is, és vissza a mi nyelvünkhöz.

Izgalmas témák sorakoznak. Érzékelhető a világban a jelromlás, a nyelvromlás. A mi nyelvünk is szükségképpen változik. Romlik? Színes változataival a média is „bezavar” – áldás vagy átok? És megszületik a netnyelvészet, a netirodalom, a médiapedagógia. Milyenek vagyunk? Ehhez érdemes megvizsgálni nyelvünket „idegen tükörben”: magyarok más nyelvekről, mások a magyarokról, viszonyítás és konfrontáció – jótékonyan alakítja énonazonosság-tudatunkat.

E sokszínű mozgásban változik a nyelvtudomány feladata. Nem szorítkozhat csupán a nyelvi tények „leírására” (össze-gyűjtés, rendszerezés, törvényszerűségek, szabályok megfogalmazása, közzététel). Érzékeny problémakör a nyelvészek, nyelvészetek, nyelvi kultúra viszonya. A nyelv művelésnek ki-tüntetett szerepet szán a szerző (munkásságának szép példái-val is bizonyítva), hiszen az ilyen akciók az emberekkel (nem csak iskolásokkal) való foglalkozást jelentik, közösségi tevé-kenység: művelődés. Nem beszélve a magyar nyelv közösség jö-vőjéről. Mert sokféle a szórvány, az „összeomlásra”, sajnos, vannak példák. A történelmi-társadalmi jelképek, a nyelv „szimbolizációja” is segíthet.

A karcsú kötet átfogóan tartalmazza mindazt, amit a címek jeleznek. A három alcímre mint védbástyára alapozó építő munka adhatja a biztató reményt: fenntartható a magyar nyelv. A felvonultatott elképzelések olyan kutató-fejlesztő ta-nártól valók, aki tudományterületét szélesre nyitva, mélységei-ben műveli, a társadalmi rendszeren belül, benne-való-létként megélve, az „ontológiai beágyazottság” hitelével rajzolja fel a helyzetet, és összegez. Nem csak az anyanyelv-tanításról van szó. Az alaptétel az, de, kapcsolódva más műveltségterületek-hez, szorosan érinti az oktatás egészét (iskolán kívül is). A vizs-gált és felmutatott matéria aktuális, mert a jelzett problémák nem oldódtak meg, sőt újabb, kezelendő oldalhajtasok kelet-keztek. Nyelvi-kommunikációs kultúránkról van szó, benne műveltségünk, viselkedésünk, identitásunk. A kötet melegen ajánlható a szakma tágabb köreinek, mindenekelőtt a döntés-hozók újonnan felálló grémiumának. Ez van ma. És holnap? „Borúra derű”, miként a Magyar Tudományos Akadémia jel-mondata szövege a megalakuláskor. (Balázs Géza: *A fenntartható magyar nyelv. Nyelvépítés – nyelvösszeomlás – nyelvstratégia. Inter-Iku, Budapest, 2018, 148 oldal.*)

Sz. Tóth Gyula

Egész világhoz lángbeszédül

Miskolci konferencia Dsida Jenő emlékére

Dsida Jenő életműve, úgy látszik, kiapadhatatlan forrásnak bizonyul a Miskolcon élő jeles filológus házaspár, **Kabán Annamária** és **Mózes Huba** számára. A két erdélyi származású kutató előbb a Tinta Könyvkiadónál tett közzé egy kötetet Dsida munkásságáról (*Égi mezőkön: vallomások versben és prózában*, 2001), majd a miskolci Bíbor Kiadónál egy évtized alatt további öt könyvet publikált erről a témáról (*Vers és lélek*, 2007; *Textus és intertextus*, 2009; *Ó, múzsá, tedd, mi istened parancsa*, 2011; *Reflexió és önreflexió Dsida Jenő költészetében*, 2014; végül a most ismertető kötetet, amely a 2017. május 11-én az MTA Miskolci Területi Bizottságának székházában a költő születésének 110. évfordulója alkalmából rendezett konferencia anyagát tartalmazza).

A kötet címe (*Egész világhoz lángbeszédül*) Dsida-idézet, a költőnek abból a 25 című verséből származik, melyet 25. születésnapjára írt:

Ez a perc most bíborba szédül egész világhoz
lángbeszédül: nem látott szebbet senki, jobbat,
most lobban a láng legnagyobbat!

A kötet a szerkesztők előszava után nyolc tanulmányt kö-zöl. Ezek a tanulmányok mintaszerű szerkezeti rendben köve-tik egymást (a két szerkesztő szerény megfogalmazásában: „Az előadások kötetbeli sorrendjével tematikus összefüggések felvillantására törekszünk”). A keretet Pomogáts Béla bevezető előadása (Poeta angelicus. Dsida Jenő, a keresztény költő)

és Sóczó Kinga tanulmánya (Dsida Jenő vallásos lírája a kor-társak és az utókor megítélésében) jelöli ki. Három műelem-zés foglalkozik a költőnek egy-egy vallási motívumon alapuló versével: Cs. Nagy Ibolya (Nagycsütörtök), Lisztóczy László (Psalmus Hungaricus) és Mózes Huba (Tíz parancsolat). Szervesen kapcsolódik ezekhez az a további három tanulmány, amely Dsida stilizált tájélményét (Sájer Laura), formaépítő ismétléssalakatit (Kabán Annamária) és prózai munkásságát (Márkus Béla) tárgyalja. A kötetet – értékes függelék-ként – a Nagycsütörtök angol fordítása (Clive Wilmer és Gömöri György munkája), Dennis O’Driscollnak a fenti vers ihlette A Station című költeménye és ennek magyar fordítása (Gömöri György), végül a nagyszabású Psalmus Hungaricus angol for-dítása (Makkai Ádám) egészíti ki.

Dsida Jenő, ahogyan ezt Márkus Béla előadásának címe ta-lálón kifejezi, valóban „az irodalom ministránsa” volt, akinek szolgálatát „az alázat és a szeretet táplálja és vezeti”. Ez a kötet méltó emléket állít a nagyon fiatalon, harmincegy éves korá-ban eltávozott költőnek, az erdélyi magyar irodalom hullócsil-lagának.

De nem is jó ez a kép: nem hullócsillag ő, hanem állócsillag, amely szelíd, de erős fénnel világol irodalmunk égboltján. Kö-szönet illeti a konferencia szervezőit, egyben e kötet szerkesz-tőit, hogy kutatói távcsövéket újból és újból erre a csillagra irá-nyítják.

(*Egész világhoz lángbeszédül. A 110 éve született Dsida Jenő emlékére idéző miskolci tudományos konferencia előadásai. Szerk. Kabán Annamária és Mózes Huba. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2017, 78 oldal.*)

Kemény Gábor

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

HÍREK

A *Magyar Orvosi Nyelv* 2017. decemberi (XVII. évf., 2.) számában az alapító főszerkesztő, **dr. Bószé Péter** bejelentette, hogy anyagi okok miatt a lap a továbbiakban csak elektronikus formában lesz elérhető (www.orvosinyelv.hu).

*

A Magyar Nyelvtudományi Társaság május 22-én köszöntötte **Kemény Gábort** 70. születésnapja alkalmából. A laudációt **Gerstner Károly**, az előadást **Pethő József** tartotta.

*

2018. május 26-án az *Anyanyelvpolók Szövetsége közgyűlésén* az egyesület vezetői beszámoltak a 2017. évi programokról, és ismertették a 2018. évi terveket. A szakmai és pénzügyi beszámolókat hozzászólások követték.

*

Lapunk őszi számai – régi szerzőnk, **Láng Miklós** javaslatára – korábban, *szeptemberben* és *novemberben* jelennek meg. A téli-tavaszi számok megjelenésének időpontja továbbra is: február, április, június.

TUDÓSÍTÁSOK

A békés-tarhosi hagyományok folytatása

Gyarmath Olga magyar–történelem szakos tanár, aki a hajdani Énekiskolában tanított, Szathmári István professzorral együtt 1994-ben kezdeményezte a Szép magyar beszéd kurzusokat, táborokat. A fő cél az volt, hogy a legújabb nyelvészeti kutatások eredményeit megismertessék a magyartanárokkal, és hogy szakmai fórumot szervezzenek számukra. Kellett írni a kurzus végén dolgozatot is, ezeket Szathmári professzor úr javította ki. A zárásakor volt szakmai értékelés. A legfontosabb viszont a műhelymunka volt. 2010-ben Gelléné Körösi Eszter örökölte meg a tábort. Először egy olvasáskonferenciát szervezett. Közben elapadtak az anyagi források, megszűnt az akkreditáció, alábbhagyott a lelkesedés, és a határon túliak is elmaradtak. Ekkor született meg a „kerékpározott és olvastak. Ezután megkereste őket Végváry Edina a GEMMA

Célcsoport nevében, és bekapcsolták a Szép magyar beszéd tábort is a tarhosi fejlesztésekbe. 2016-tól van bentlakásos tábor 7–10. évfolyamos diákoknak. A környék iskoláiból igazgatói, osztályfőnöki, tanári ajánlással lehet a táborba bekerülni.

Békés-tarhosi

Szép magyar beszéd olvasótábor (2018. június 17–21.)

Öt napon keresztül novellákkal, regényekkel, versekkel, esszékkel, a Kazinczy-versenyek ismert és kevésbé ismert szövegeivel ismerkedtek a fiatalok. Pl. Bartis Attila: A NAGY ERG, Darvasi László: A Borgognoni-féle szomorúság – Exhumálás, Oravecz Imre: A hopik könyve, Mikszáth: Különös házasság, Nyíró József: Halhatatlan élet, Reisinger János: A lelkiismeret, valamint több rövid esszé. Közös és egyéni olvasás, éneklés, felolvasás, drámajáték, beszélgetés a táborútnál. Gyakorolhatták a zárt *ë* hangot, melyet már csak a dialektusokban és a regionális köznyelvben használnak, pedig különleges szerepére maga Kodály Zoltán is felhívta a figyelmet. (Kórusműveiben mindenütt jelölte az *ë* betűt.) A rendezvény része a Békés-tarhosi Zenei Napoknak, ezért komolyzenei hangversenyen is részt vettek a diákok. Volt íjászat, sőt lézerharc (számháborúnak is nevezhetnénk), amely osztatlan sikert aratott a gyerekek körében.

A foglalkozásokat vezették: Balogh Erika, Béres Tamara, Deme Tamás, Gelléné Körösi Eszter, Mészáros András, Szabó Erzsébet, Tinkó Máté, Végváry Edina. Fotózott Dobi Attila, a hangrögzítést Pusztai Gábor készítette.

Milyennek látták a gyerekek az idei békés-tarhosi Szép magyar beszéd olvasótábort? Hasznosnak tartották-e az esti (napközbeni) beszélgetéseket? Mit visznek haza ezekből? A válaszokból:

Számomra az egyik legjobb élmény marad a táborútnes beszélgetés. Tamás bácsi és Eszter néni és a többiek nagyon sok hasznos és emlékezetes dolgot meséltek. Nekem az összes mondat és gondolat sokat jelentett. Mind megismerhettük egymást, és többet tudhattunk meg a másiktól.

Viszek-e mindebből valamit haza? A többiekől szerzett tapasztalatot. Mások véleményét és azt, hogy ők hogyan látják a világot. Szerintem ez fontos, hogy a másiktól tudsz.

Szerintem nagyon hasznosak voltak a beszélgetések, sokat tanulhattunk belőlük, és közelebb hozzák egymáshoz az embereket. Az egész Csabának elmesélem.

Sok témát érintettünk, és érdekes felvételek voltak.

A tábor vendége volt Balázs Géza nyelvész. Hétfőn tartott előadást a békési Püski Sándor Városi Könyvtárban *Anyanyelvünk magyarsága* címmel. Pesszimizmusra hajló közgondolkodásunkat metaforikus nyelvi példákon keresztül próbálta a pozitív élmények, az alkotás öröme felé elmozdítani.

Az olvasótábor célja, hogy anyanyelvünket, irodalmunkat reflektorfénybe állítsa, az olvasást megszerettesse, hogy az olvasás mindennapi tevékenységük természetes része legyen, valamint hogy ismerkedésre, barátkozásra teremtsen jó alkalmat a vakáció legelején.

Az olvasótábort az Alapítvány a Megújuló Tarhosért közhasznú szervezet, az Anyanyelvpolók Szövetsége, a Kecskeméti Gábor Kulturális, Sport- és Turisztikai Központ, valamint a Szegedi Kis István Református Gimnázium támogatta. A tábornak a tarhosi kastélypark nyújtott otthont. Köszönjük a GEMMA Célcsoportnak és Matyi Istvánnak. (Gelléné Körösi Eszter)

Összegzés az 5. nyelvésztáborról: nyelvészet – nyelvi kérdések – társadalom

A nyelvésztáborban főként nyelvi-nyelvészeti kérdések kerültek szóba öt napon át, de azért volt más is... Előbb tehát a nyelvi kérdések: Anyanyelvünk magyarsága (Balázs Géza), Számítógép és emberi nyelv (Prószték Gábor), Egy új mondatelemzési modell (Imrényi András), szövegelemzés (Tuba Márta), Ephemerides Budenses (egy latin nyelvű nyelvűművelő folyóirat, Blankó Miklós), helyesírás (Mayer Péter), új szavak, az év szavai (Minya Károly), nyelvészeti topográfia (Balázs Géza és Minya Károly), nyelvrokonság-kutatás (Németh Endre, Pomozi Péter), a Magyar Nyelvstratégiai Intézet (Manysi) új stratégiája (Tóth Attila), halmozottan hátrányos helyzetű diákok nyelvi tanítása, interkulturális tanítás

A 2018. évi békés-tarhosi olvasótábor résztvevői

A 2018. júniusi nyelvésztábor egyik előadásának résztvevői

(Illésné Kovács Mária). A nyelvészeti kérdéseken kívül ezekről a témákról volt szó: irodalom (Pusztay János Babits-estje, Pölcz Ádám zenés irodalmi estje), művelődéstörténet, néprajz (Balázs Géza Indiáról, Kiss Róbert Richard különleges országokról és nyelvekről), természetvédelem („szeretem és nemszeretem” állatok, Gécziné Nagy Mária), régészet (a sátoraljaújhelyi vár feltárása, Ringer István), kulinaritás (vad- és haléltetőző verseny), muzeológia-műzeumpedagógia (10 éves A Magyar Nyelv Múzeuma, Nyíri Péter előadása; valamint múzeumok éjszakája), pedagógia-nyelvtanoktatás... A 2014–2018. közötti nyelvészttáborok meghívott szakmai előadói: Ladányi Mária, Kugler Nóra, Veszelszki Ágnes, Nádasdy Ádám, Prószék Gábor.

Nyelvészttábor – esszékonferenciák

A nyelvészttáborhoz kapcsolódik minden évben egy esszékonferencia a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának szervezésében. 150 éve éppen ezen a napon (1868. június 23-án) nyújtotta be Eötvös József népiiskolai törvényét. A kor-szak nyelvpolitikájáról Balázs Géza, magáról a törvényről és nyelvezetéről Arató Balázs, az általa elindított nyelvtanoktatásról Pölcz Ádám, az akkor megindult iskola-építkezésekről Halász Csilla számolt be. A nyelvészttáborban nyelvi tárgyú könyveket is bemutatnak: Aporné Kincses Kovács Éva *A Magyar Nyelvtudományi Társaság története* című kötetét Szathmári Istvántól, valamint Wacha Imre *Kvaterkázását*, Balázs Géza az Inter újabb kiadványait: *Az álmok nyelve*, *A fenntartható anyanyelv*, *Halmi Tamás korrektorglosszái*, *Grammatika és oktatás*. Az 5. nyelvészttáborban elhangzott csaknem 30 előadás, a regisztrált résztvevők száma: 48, egy-egy előadás közönsége 20–25 fő volt. Az esszékonferenciára megérkezett az Anyanyelvpólok Szövetségének 50 fős küldöttsége is. – Az MNYKNT-esszékonferenciákon A Magyar Nyelv Múzeumban elhangzott előadások java része írott formában is megjelent a NYÉK soron következő évkönyvében: 2011. június 18. Nyelv és lélek. Jeles nyelvművelők Kazinczytól Lőrinczéig, 2012. június 16. Étel és nyelv – az országos vadéltetőző versenyhez kapcsolódva, 2013. június 22. WS100 – életmennykonferencia Weöres Sándor 100. születésnapján, 2014. június 21. Irodalmi nyel-

vünk szülőföldjén, 2015. június 20. Lőrincze Lajos 100 – esszékonferencia Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulóján, 2016. június 18. A legnagyobb magyarok... Esszékonferencia Széchenyi István születésének 225. évfordulójához kapcsolódva, 2017. június 23–24. Aranyra hangolva – Arany János emlékkonferencia, 2018. június 23. Esszékonferencia Eötvös József 150 éves népiiskolai törvénye kapcsán. A programok kiemelt támogatója a Nemzeti Kulturális Alap. Együttműködő partnerek: Petőfi Irodalmi Múzeum Kazinczy Múzeum, A Magyar Nyelv Múzeuma, Anyanyelvpólok Szövetsége, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport, Inter Nonprofit Kft. (Manyasi-infó)

Harmadik partiumi szabadegetem

Szabó Zoltán írja: „Hazája földjét nem megnézi, hanem meglátja az ember; képe úgy mellékesen, rendszer nélküli utazások során alakul ki benne.” Szerelmes földrajz, szerelmes névrajz volt a nem hivatalos, földrajzi-történelmi-kulturális topográfia a hivatalos témája a harmadik partiumi szabadegetemnek, amelyet újra Berettyóújfaluban rendezett meg a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, az Anyanyelvpólok Szövetségével és a Partiumi Keresztény Egyetemen együttműködve. A szabadegetem résztvevői előadásokat hallgattak meg a bihari-partiumi táj névvilágáról, irodalmi névadásáról, Nagyvárad nyelvi emlékeiről, a romániai irodalmi és a magyar nyelvészeti topográfiáról, általában a szemiotikai és a nyelvi tájakról. Egész napos kiránduláson vettek részt az Érmelléken és Bárádon, Balassa Iván szülőfalujában. A „szerelmes földrajz” kifejezés mint műfajnév is él: „A költészet szerelmes föld-

rajának körülbelül úgy van köze a geográfiához, ahogy a szerelemnek a biológiához... Aki az anyagáról akar megtudni valamit, forduljon a földrajzhoz. Aki a tájak lelkét akarja megismerni, forduljon az irodalomhoz. Aki az országot akarja megismerni, forduljon a geográfusokhoz. Aki a hazát, az forduljon mindenekelőtt a költőkhöz”. A partiumi szabadegetemen idén negyvenen vettek részt.

Új könyvek

Balázs Géza: *A fenntartható magyar nyelv. Nyelvépítéssel – nyelvösszeomlás – nyelvstratégia*. Inter-IKU, Budapest, 2018.

Nagy L. János (összeállította): *Harminc év a magyar helyesírásért*. Erkel Ferenc Gimnázium, Gyula, 2018.

Ódor László: *Új német–magyar olvasmányos kulturális szótár esszé*. Bővített szerzői kiadás, 2018.

Pusztay János: *Szabáriától Szibériáig. Útjegyzetek*. Nap Kiadó, Budapest, 2018.

Pusztay János: *Tanszék a végeken. Összefüggések*. NH-Collegium Fenno-Ugricum, Budapest, 2018.

Szaunder József: *Kazinczy Ferenc, az ember és az alkotó*. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2018.

Szilvási Csaba: *Illatos, mint eső után a televény*. A szatmári nyelvvél az „összó” nyomában. Alfadat-Press (Tatabánya), 2018.

Wacha Imre: *A szöveg és hangzása*. Cikkek, tanulmányok a beszédéről. Kazinczy Ferenc Gimnázium, Győr, 2017.

Rendezvények

okt. 11–13. Szarvas Gábor nyelvművelő napok, Ada

okt. 12–14. 46. Édes anyanyelvünk verseny, Sátoraljaújhely

nov. 5–6. A diaszpóra irodalma. Az MNYKNT konferenciája, Nagyvárad; Az irodalom és a kultúra éltető közege: a lokális és a regionális, PKE Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék, Nagyvárad

nov. 8. 25 éves az adai Szarvas Gábor Nyelvművelő Társaság, Ada

nov. 10. 19. Kossuth-szónokverseny, ELTE TÓK

nov. 13. 8. magyar nyelv napja, Vigadó, Anyanyelvpólok Szövetsége

nov. 22–23. Új nézőpontok a magyar nyelv leírásában 7. A nyelv hálózatos leírása, ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék

*

A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazs.geza@gmail.com címen. Két szám között, folyamatosan az ASZ honlapján találunk írott és képes beszámolókat szövetségünk életéről: www.anyanyelvpolo.hu. Elektronikus formában itt olvashatók az ÉA korábbi számai is.

A harmadik partiumi szabadegetem résztvevői

Legelőször az ez évi 2. számunkban közzétett rejtvények helyes megoldását adjuk meg.

I. Teremtsünk rendet! A megfejtés: Hőlégballon-világcsúcs. A talán szokatlan szó nem kitaláció, hanem valóságon alapuló szó. A hőlégballonok megszállottjainak 2017. július 30-án 456 hőlégballont sikerült egyszerre, egy időben lebegve, repülve az ég és Föld között tartaniuk egy franciaországi légi bázison. A korábbi világcsúcs 433 hőlégballonnak a levegőben való együtt tartása volt.

II. Hidegtál. 1. Ébredés. (A kissé laza meghatározás lehetőséget adott egyéb megfejtésekhez is, pl. étkezés, öltözés. Természetesen ezeket is elfogadtuk.) 2. Mereszt. 3. Hajlakk. 4. Sallang. 5. Számnév. 6. Ámuldoz. (Az utóbbi évtizedekben az ámuldozik forma vált használatossá. Ezért utaltunk régies voltára.) 7. Iszogat. (De ez is jó: iddogál.) A hidegtálak egyik gyakori kelléke a szálami, a másik (a szavak 2-4-3-7-5-1-6 sorrendbe való átcsoportosítása után) a majonéz.

III. Állatsereglet. 1. Sóz – DIN – disznó. 2. Has – arc – harcsa. 3. Kan – máj – kajmán. 4. Ász – rák – kárász. 5. Góc – kas – kőcsag. 6. Ily – sár – sirály. 7. Jak – szó – szajkó. 8. Máz – Ars – számár. 9. Ken – söt – teknős. 10. Ver – ipa – vipera. Könnyítéssül rendeztük a megtalálendő állatok nevének betűrendjébe a meghatározásokat.

IV. Szójátékos csattanó. Mert az óráim meg vannak számlálva!

A legalább 50 pontot elért megfejtők közül ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse: Berczi Gáborné, „Életfa”, Idősek otthona, Békéscsaba, Lencsési u. 85. (5600); Berzlánovich Antalné, Horvátszidány, József A. u. 9. (9733); Horváth Józsefné dr., Győr, Desseffy u. 6. (9024); Gregor Zoltánné, Gyömrő, Szent Imre u. 18/a (2230); Helmezi Zoltán, Budapest, Áldás u. 16. A) épület, (1025); Kanczelné Jóczik Mariann, Székesfehérvár, Székfü Gy. u. 17. 4/3 (8000); Kiss Tiborné, Szombathely, Váci Mihály u. 12. I/7. (9700); Komlósi Júlia, Budapest, Órség u. 13. fszt. 1. (1112); Szeglet Lajosné, Zalaegerszeg, Atalszegett u. 87. (8900); Turjánszkyne Tápodai Katalin, Kecskemét-Hetényegyháza, Százszorszép u. 16. (6044). Nyereményük T. Litovkina Annának a Tinta Könyvkiadónál megjelent Aki keres, az talál című munkája.

A Pontozó új feladványai

I. Segítőkéssz állatok. Megfejtőinknek mindössze öt meghatározásra kell megtalálniuk a helyes választ, és beírniuk az ábrába. Hogy könnyebben ráleljenek a megoldásra, öt állatot hívtunk segítségül. Mindegyik három betűből áll, s már csak azt várja, hogy olvasóink megtalálják helyüket a rejtvényábra vastagabb vonallal megjelölt részeiben. Mindegyik megfejtés 3 pont, az elérhető pontok száma tehát 15. A segítő állatok ábecérendbe sorolt neveiből az elsőt és az utolsót meg is adjuk: EMU – RÁK.

1. Valakit lehurrog, ráförméd:
2. Színdarabot első ízben előad:
3. A szifilisz régies, irodalmias neve:
4. Csutora:
5. Az életével fizet valamiért:

II. Ellentétes jelzők. Ha olvasóink beírják az ábrába azokat a hét betűjegyű álló szavakat, amelyeket meghatározásaink sugallnak, akkor a bal felső négyzettől a jobb alsóig, majd a sorok átrendezése után a jobb felsőtől a bal alsóig két olyan szót, jelzőt olvashatnak össze, amelyek egyaránt valamilyen tevékenységet jellemeznek, ám a jelentésük egymással éppen ellentétes. A beírt – helyes – szavak mindegyikéért 1-1, a két ellentétes jelzőért pedig 5-5 pont jár. Összesen tehát 17.

1. Nett, csinos:
2. Repülni tudó emlős:
3. Agyagból égetett műtárgy:
4. Zsibárus:
5. Tüstént, rögtön:
6. Kedvező ajánlat jelzője:
7. Kiváló, illusztris:

III. Egy kis évészet. Anagrammarejtvényünk címe szándékosan csak szerény étkezésre utal, nem nagy lakmározásra, de a tény mégis az, hogy mind a tíz kérdéscsoportunk végső szava valamilyen ételnek, elsőként stílusosan egy italnak a megnevezése. Az A/-val és B/-vel jelzett meghatározások mindegyikére egy-egy négybetűs (négy betűjegyű álló) szóval kell válaszolni, de olyannal, hogy a két szó összesen nyolc betűjéből a harmadik definícióra adandó válasz is összeállítható legyen! Mindegyik kérdéscsoport megfejtése 2 pontot ér, a végig hibátlan megoldás értéke tehát 20 pont. Jó étvágyat!

1. A/ Görög lepényszerű kenyér:
B/ Becézett Ferenc:
Étvágygerjesztő ital:
2. A/ Az ilyen utat el ne hagyj!
B/ Notre-...; híres székesegyház:
Vanília, tojásbabos édesség:
3. A/ Moszat:
B/ Az egyik szülő becézése:
Kukoricakása népies neve:
4. A/ Redő:
B/ Antal Imre beceneve volt:
Kedvelt mandulás édesség:
5. A/ Való:
B/ Sütőrács:
Ízletes tengeri kagyló:
6. A/ Katonai szövetség:
B/ Nyitott, fedetlen:
Gyakori tojásétel:
7. A/ Kossuth-nagydíjas rendező, operatőr (Sándor)
B/ A tojás sárgája:
Egyszerű pépes étel:
8. A/ A Búsuló juhász szobor alkotója (Miklós)
B/ Ízületek rugalmas kötőszöve:
Barna bélű buci:
9. A/ Feleség az anyós szemszögéből nézve:
B/ Sújtás, csapás:
Cukrászkészítmény:
10. A/ Nő, akinek gyermeke van:
B/ Település Hatvan közelében:
Pörkölt mellé jól illő köret:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Poén a padból című, túloldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. Értéke 25 pont.

A közzétett rejtvények együttes értéke 77 pont, de a sorolásban való részvételhez 60 pont is elég. A feladványok megfejtését **2018. november 1-jéig** várjuk címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053), vagy a rovat vezetőjének ímélcímére: gretsy@t-online.hu

Minden megfejtőnek örömteli és eredményes rejtvényfejtést kívánnak a szerzők:

Grétsy László (I., III.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések (101.)

Nem szótározott szavak tárháza

aszfaltpárt – csak városban működő, csak városi lakosokra ható párt

ciccent – sör kupakját kipattintja. Pl. *Ciccentsétek* a sörötöket!

csókszűz – olyan valaki, aki még nem csókolózott

csühögő (zselici csühögő) – az almamelléki kisvasútnak, az ország egyetlen 600 mm-es nyomtávú kisvasútjának helyi neve

doboz – korábban a televízió neve. Magy.: Mivel a televízió egyre kevésbé hasonlít dobozra (mert lapos), ez a kifejezés kiszorul a használatból.

GDPR – az Európai Unió új adatvédelmi rendelete (amelyet 2018. május 25-től kell alkalmazni).
Magy.: GDPR = General Data Protection Regulation

győzteshez húzás – politológiai megfigyelés, hogy egy választás után a győztes párt népszerűsége tovább növekszik

jéger – jégkármentesítő rendszer. Magy.: 2018 májusától Magyarországot a jégeső ellen védő meteorológiai rendszer

kocka, kockafej – 1. az információtechnológiában, illetve annak részterületein magas szintű hozzáértéssel bíró személy, aki tudása, érdeklődési köre miatt a társasági élet főáramából kirekesztődik; 2. álladoan a számítógép előtt ülő (fiatal) ember. Vö. *kockul*

kockul – állandóan „gépezik” (számítógép képernyőjén csüng), idejének nagy részét a számítógép előtt tölti: dolgozik, tanul, szórakozik. Vö. *kocka*

okosfalu – egy új, európai uniós program megnevezése. Magy.: „A program egyik legfontosabb feladata 2018 végéig a Smart Villages definíciójának meghatározása, illetve az »útítterv« összeállítása arról, hogyan válhat egy faluközösség »okosfalvává«.

Újra kell értelmezni a vidékfejlesztést, a szociális gazdaság fogalmát, és meg kell oldani a vidék digitalizációját.” (Népszava, 2018. ápr. 18.)

tumbli, tumbilizás – A *tumblr* mikroblog magyarosított megnevezése (a mássalhangzó-torlódás feloldásával). Magy.: Mikroblogok írására alkalmas felület, melyen szövegeket, fényképeket, videókat, linkeket, idézeteket és hangfelvételeket lehet megosztani egy rövid blogon keresztül. A felhasználók követhetik egy másik felhasználó blogját, vagy akár sajátot is szerkeszthetnek. A minimalista (főleg képek sorozata) mikroblogot a tinik jellemzően arra használják, hogy más képeinek reblogolásával (más tartalmának a saját felületén való megjelenítésével) az érzéseiket kifejezzék. Vö.: *tumblista*

tumblista – tumblr-felhasználó. Vö.: *tumbli*, *tumblizás*

új olaj – a személyes adat mint nyersanyag, amire felépül az új korszak gazdasága. Magy.: „A fiatalabb generációk viselkedése is annak a jele, hogy most olyan forradalmi időszakban élünk, amikor új, meghatározó erőforrás, az adatokra épülő új társadalmi rendszer van kialakulóban” (HVG 2018. jún. 7.)

verbális pingpong – szócsata, vita

A rovat 1998–2015. közötti teljes anyaga megjelent az Új magyar szavak szótára című kiadványban (IKU-tár). Kapható: www.e-nyelv.hu/konyvesbolt.

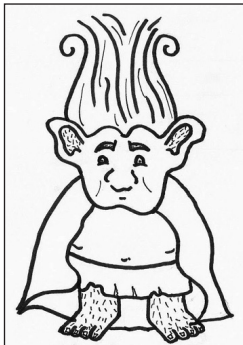
B. G.

balazs.geza@gmail.com

Kérdések és válaszok

Melyik a helyes írásmód: Mátyás király emlékévk vagy Mátyás király-emlékévk?

Ha az egymástól különírt, személynévből és köznévből álló jelzős szerkezethez (*Mátyás király*) egy újabb köznévkapcsolódik, ez elé nem teszünk kötőjelet. A helyes írásmód: *Mátyás király emlékévk* (AkH. 168. szabálypont).

Vitába keveredtem egy fórumtársammal a fórum + troll szó helyesírását illetően. Létezik-e rá szabály?

A helyes írásmód: *fórumtroll*. Sok alárendelő összetett szó elő- és utótagja között olyan, bonyolult kapcsolat van, hogy az összetétel csak többszavas szerkezettel értelmezhető. Az ilyen, úgynevezett jelentéstörítő összetételek tagjait egybeírjuk (AkH. 111. szabálypont).

Melyik a helyes alak: csipellet vagy csipeltet?

A *csip* szóból képzett igéket szótáraink még nem tartalmazzák, helyesírásuk átmeneti állapotban van. A *csipeltet* mellett jelen van a *csipellet* írásmód, sőt ez a gyakoribb. Ugyanúgy a kiejtést követi az írásmód, mint a *stoppol* ige esetében.

Blankó Eszter rajza

Egy helyesírási kvíz kitöltése közben döbbenet észleltem, hogy az árboc alak helytelen. A búra/bura viszont mindig is kérdéses volt, bár lehetne a bú ragozott alakja, és akkor nem kérdés. Gyanítom, ez a kvíz-kérdés hibás.

Az AkH. 12. kiadása szerint a helyesírás igazodott a kiejtéshez: *árboc* helyett *áróc* a helyes alak (AkH. 159. oldal), *lámpabura* helyett *lám-pabúra* (AkH. 186. oldal).

Hová kell az alábbi mondatokban vesszőt tenni, és hová nem? Milyen szabály vonatkozik rá? Itt(,) Budapestén élünk tíz éve. Odalent(,) az utcán dudálnak az autók.

Az ún. értelmező határozókra az jellemző, hogy a szerkezetben két határozó áll egymással értelmezőszerű kapcsolatban, s a második határozó az első jelentését szűkíti, pontosítja, esetleg azonosítja. Ilyenkor vesszővel választjuk el őket: *Jártam tegnap fent, a dombon*. Az azonosító szerepű értelmező határozók, ha egy hangsúlyszakaszba kerülnek, vessző nélkül írandók. Grammatikai státusuk ilyenkor megváltozik, összekapcsolt határozók lesznek: *Jártam tegnap fent a dombon*. Azt, hogy egy szerkezet értelmező határozó vagy összekapcsolt határozó, elsősorban a közlő dönti el (Osiris, 350. oldal). A kérdéselt mondatok a fentiek alapján vesszővel és vessző nélkül is helyesek.

Hogyan fordulhat elő és létezhet a magyar felsőoktatásban ilyen „szakkifejezés”: kóruskarnagy? Én ezt durva pleonazmusnak érzem, hiszen a karnagy kórusvezetőt jelent, maga a kórus pedig énekkart. Ha ezt a kóruskarnagyot lefordítom magyarra, akkor énekkarkarvezető jön ki. Merő dadogás!

A szó eredete magyarázatot ad a jelenségre. A magyar nyelv értelmező szótára (1961) még feltünteteti a *karnagy* szó

‘karmester’ jelentését is. Innen érthető, hogy a pontosítás kedvéért tették ki elé a *kórus* szót. A Magyar életrajzi lexikonban több esetben nevezik meg foglalkozásként a kóruskarnagyot (vagyis hogy nem zenekart vezet, hanem énekkart). Ez az elnevezés megmaradt hagyományosan a mai képzésben is, olyannyira, hogy létezik pl. *fúvószenekari karnagy*, *ének- és zenekari karnagy*, *egyházzene-kóruskarnagy* (forrás: 18/2016. [VIII. 5.] EMMI rendelet).

Mi a jelentése az együld szavunknak?

Együld: Ugyanazon módon, azonagy alkalommal, ugyanakkor. Régies. Más képp: *igyüld*. „Mert együld a konkolylyal a búzát is kiszakgatnátok” (Pesti Gábor), azaz, mert ugyanakkor megeshetnék, hogy stb. Ne járjatok ott gyermekek, mert együld a verembe estek (Czuczor Gergely – Fogarasi János: A magyar nyelv szótára).

Fagyasz, fagyaszad. A fagyaszad rövidült formája miért írandó egy sz-szel?

A *fagyaszt* ige úgynevezett többalakú változó igető, *szt-sz* változatú, azaz toldalékoláskor a *t* kiesik. A *fagyasz* ige esetében a felszólító mód jele az ún. zéró morféma, a -d E/2. személyű igei személyrag. A *fagyaszad* esetében a -j a felszólító mód jele, amely teljesen hasonul az *sz*-hez.

Létezik olyan szabály, miszerint mondatot nem kezdünk és vagy de kötőszóval? Én magam is tanultam ezt az iskolában, de már régesrég nem ügyelek erre. Most váratlanul került elő ez a „tilalom” egy korrektúra anyagában.

Valóban létezett egy ilyen „követelmény”, de mára ez meghaladott nézet. Szepes Gyula neves könyve, a Nyelvművelő babonák is kitér rá, hogy számtalan példa van a kötőszóval való mondatkezdésre (<http://mek.oszk.hu/01600/01688/01688.htm#23>). A szöveg, a mondatok kapcsolódása időnként meg is kívánja, hogy a közöttük lévő viszonyt kifejezzük. A Magyar grammatika című tankönyv így fogalmaz: „A kötőszó olyan viszonzyszó, amely szavakat, mondatrészeket, tagmondatokat, szövegmondatokat kapcsol össze. [...] az összekötendő tagok közötti nyelvtani, illetve logikai viszonyokat jelöli, konkretizálja.” (Nemzeti Tankönyvkiadó, 2000: 272)

A Tisza–Körös–vidéki nyelvjárási régióhoz vagy a dél-alföldi nyelvjárási régióhoz tartozik az Arad város magyarjai által beszélt nyelv?

A polgárosult Aradon a többség a magyar köznyelvet beszéli, szórványosan előfordul a székely beszéd. Arad körzetében a nyelvjárási tipológia szerint a Marostól északra a Tisza–Körös-vidéki nyelvjárás a jellemző, a Marostól délre a dél-alföldi.

Hogyan kell értelmezni az illetőleg szót: vagy szónak vagy és szónak? Ezen a honlapon olvastam, hogy a törvényt megfogalmazásokban nem használható az illetve szó a 2010. évtől. A kérdés, hogy az illetőleg szó is beletartozik a törvényi tilalmi használatba? Az illetve és az illetőleg szónak ugyanaz-e a jelentése, vagy eltérő?

Az *illetőleg* és az *illetve* kötőszó jelentése eltérő lehet. Lehet pontosítás a funkciója, a magyarázó mellérendelés *azaz*, vagyis kötőszóának megfelelően, pl.: *A tanulmány egy nyomdai ív, illetve 40 000 leütés terjedelmű lehet*. Másodsorban kifejezheti a vagylagosságot, pl.: *Az emberekre a nép, illetve a népünk szóval utal*. Harmadsorban egyszerű mellérendelő kapcsolatos viszony és kötőszava is lehet, pl.: *A mai előadáson szó lesz a büntetőjogról, illetve a polgárjogról*. És végül negyedsorban a leginkább félreérthető, mivel lehet kapcsolatos és választó értelme: *Aki ittasan, illetve bódult állapotban vezet, súlyos büntetőjogi következményeknek néz elébe*. Ez utóbbi esetben bármely vagy mindegyik feltétel teljesülése esetén ugyanaz lesz az „eredmény”: *és/vagy*.

Összeállította: Minya Károly